

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЛІНГВІСТИКИ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА СОЦІОЛОГІЇ ТА ПОЛІТОЛОГІЇ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач випускової кафедри

_____ Олена ХОМЕРІКІ

«_____» _____ 2023 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ БАКАЛАВР
ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 054 «СОЦІОЛОГІЯ»
ОПП «Соціологічна експертиза соціально – політичних процесів»

Тема: «Інститути громадянського суспільства як чинник модернізації суспільного життя»

Текст роботи містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Виконавець: здобувач групи СЛ – 412 Фесенко Артем Миколайович

Керівник: кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології та політології Михайлич Олександр Володимирович

КИЇВ 2023

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота містить: 72 сторінки, 15 рисунків, 4 таблиці, 35 посилань на літературні джерела.

Об'єкт дослідження - інститути громадянського суспільства.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування ролі інститутів громадянського суспільства як чинника модернізації суспільного життя України.

Методи дослідження: методологічну основу сформували базові засади соціологічного системного аналізу, соціально-психологічного та порівняльно історичного аналізу. В ході визначення теоретичних засад проблеми дослідження були застосовані загальнонаукові методи аналізу і синтезу та узагальнення. Емпіричні методи дослідження: соціологічне опитування методом онлайн анкетування (із заповненням гугл-форм).

Предмет дослідження - вплив чинників на процес модернізації громадянського життя через призму інститутів громадянського суспільства.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання:**

- опрацювати понятійний апарат та систематизувати тлумачення понять «інститутів громадянського суспільства»;
- дослідити сучасні підходи з позицій їх адаптування до вивчення процесів та модернізації суспільного життя;
- дослідити комплекс системи процесу самоорганізації громадянського суспільства в умовах демократизації України;
- опрацювати специфіку реалізації волонтерських ініціатив в Україні;
- визначити тенденції розвитку волонтерської діяльності під час воєнного стану як детермінанти функціонування громадянського суспільства;

Ключові слова: ІНСТИТУТИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА, ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ, ВОЛОНТЕРСТВО, ВОЛОНТЕРСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ, СОЦІАЛЬНА ГРУПА, МОДЕРНІЗАЦІЯ.

ABSTRACT

The thesis contains: 72 pages, 15 figures, 4 tables, 35 references to literary sources.

The object of research is civil society institutions.

The purpose of the study is to theoretically substantiate the role of civil society institutions as a factor in the modernization of public life in Ukraine.

Research methods: the methodological basis is formed by the basic principles of sociological system analysis, socio-psychological and comparative historical analysis. In the course of determining the theoretical foundations of the research problem, general scientific methods of analysis and synthesis and generalization were used. Empirical research methods: sociological survey by online questionnaire (with filling in Google forms).

The subject of the study is the influence of factors on the process of modernization of public life through the prism of civil society institutions.

To achieve this goal, the following tasks need to be solved

- to develop the conceptual apparatus and systematize the interpretation of the concept of "civil society institutions"
- to study modern approaches in terms of their adaptation to the study of processes and modernization of public life;
- to study the complex system of the process of self-organization of civil society in the context of Ukraine's democratization;
- to study the specifics of the implementation of volunteer initiatives in Ukraine;
- to identify trends in the development of volunteer activity during martial law as a determinant of the functioning of civil society;

Keywords: CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS, PUBLIC ORGANIZATIONS, VOLUNTEERING, VOLUNTEER ORGANIZATIONS, SOCIAL GROUP, MODERNIZATION.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ТА СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	9
1.1. Понятійний апарат тлумачення «інститутів громадянського суспільства».....	9
1.2. Сучасні теоретичні підходи до трактування моделей модернізації суспільного життя.....	14
1.3. Інститути громадянського суспільства як рушійний чинник ідеології модернізації в Україні.....	18
Висновки до розділу 1.....	20
РОЗДІЛ 2. ІНСТИТУТИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІОЛОГІЧНОГО ВИВЧЕННЯ.....	23
2.1. Участь інститутів громадянського суспільства у становленні держави соціального добробуту як предмет соціологічного дослідження.....	23
2.2. Аналіз динаміки інституціоналізації громадянського суспільства.....	31
Висновки до розділу 2.....	36
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ВОЛОНТЕРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ (ЯК ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА) ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ В УКРАЇНІ	39
3.1. Програма соціологічного дослідження «Мотивація участі у волонтерському русі під час воєнних дій».....	39
3.2. Аналіз результатів соціологічного дослідження.....	49
Висновки до розділу 3.....	61
ВИСНОВКИ.....	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	74
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Зміни в суспільстві, які відповідають очікуванням більшості, є результатом взаємодії між політично активними, соціально поінформованими громадянами та відповідальними, впевненими в собі державними інституціями. Водночас це сприяє покращенню життя людей і дає їм надію на майбутнє.

Однією з основних проблем в українському державному управлінні є неефективність комунікації між державними установами. Рівень довіри до влади та її легітимність безпосередньо пов'язані з тим, наскільки подолані такі негативні явища у владі, як корупція, лобізм фінансово-промислових груп, засекреченість, безвідповідальність, непрофесіоналізм представників влади тощо. Як наслідок, управлінський вибір може бути зроблений більш ефективно, а соціальні проблеми можуть бути вирішені за рахунок залучення ресурсів громадянського суспільства.

Ступінь наукової розробки теми дипломного дослідження. Незважаючи на теоретичні напрацювання, необхідні подальші дослідження та аналіз для повного розуміння викликів, пов'язаних із взаємовідносинами між державою та інститутами громадянського суспільства. Наступні дослідники, як вітчизняні, так і зарубіжні, вивчали проблеми, пов'язані зі створенням громадянського суспільства та взаємовідносинами між інститутами громадянського суспільства та урядом: Багато людей зробили свій внесок у цю роботу, в тому числі: Е. Афонін, М. Бойчук, В. Голуб, Д. Горелов, В. Грабовський, О. Зарічний, В. Ладиченко, Н. Липовська, О. Лотюк, А. Матійчук, Н. Мельник, М. Месюк, О. Толкачов, О. Пухкал, Г. Шаульська та інші.

Однак додаткового поглибленого вивчення потребують питання пошуку стратегій удосконалення механізму взаємодії інститутів громадянського суспільства та влади з метою модернізації суспільного життя.

Огляд сучасних досліджень і статей показує, що питання модернізації суспільства було і залишається джерелом інтенсивних теоретичних і наукових

дискусій. Той факт, що вона може застосовуватися до кількох дисциплін, означає, що вона викликає інтерес з боку таких різних галузей, як соціологія, політика та економіка. Більше запитань, ніж відповідей, вимагає нейтральної позиції щодо попередньо встановлених теоретичних узагальнень і реального досвіду.

Серед авторів, які часто цитуються на тему теоретичних основ модернізації суспільств, є Макс Вебер, Карл Маркс, Огюст Конт, Талкотт Парсонс, Гері Спенсер, Еміль Дюркгейм, Вільфредо Парето, Арнольд Тойнбі, Фредерік Теннісон та Освальд Шпенглер. Ці ґрунтовні праці з економічної та соціальної теорії наклали незгладимий відбиток на наше розуміння сучасності в цілому. Ці мислителі були першими, хто спробував описати значення соціальних інститутів у переході від домодерної до модерної культури. Водночас не можна оминати увагою внесок тих, чії праці забарвлювали модернізаційні проблеми у певні відтінки та формували їх для практичної вигоди тих чи інших гравців у геополітичній боротьбі. Тут особливо актуальним є внесок Т. Парсонса та Е. Шилза. Теорії цих експертів набули широкого визнання в науковому середовищі США та Європи завдяки масованому фінансуванню з боку державних і приватних фондів. Д. Лернер, Н. Смелзер, Е. Хаген та Д. Аптер створили власні теорії про причини та наслідки модернізації, які стали основою для класичної теорії модернізації. Однак, як буде показано далі, політична заангажованість останніх була великим негативом. Враховуючи цю реальність, науковці кожної країни, яка скористалася євро-американським досвідом, змушені "самостійно" оцінювати відповідність теоретичних здобутків і практичних рекомендацій національним інтересам і пріоритетам розвитку, щоб сформулювати власний підхід до модернізації суспільства. Е.М. Лібанова [17, с. 24-38] та В.М. Геєць [7, с. 272] з Національної академії наук України очолили цю роботу в Україні.

Ця тема є важливою та актуальною, оскільки ефективна та результативна робота уряду залежить від комунікації між державними органами та організаціями громадянського суспільства [13, с. 275].

Політичний процес модернізації значною мірою спирається на партнерство між державою та інститутами громадянського суспільства. Українські науковці активно досліджують цю тематику. Особливо актуальними є дослідження В. Баркова, С. Бобровика, О. Богинича, В. Горбатенка, Т. Довгунь, А. Колодій, О. Онищенко, М. Патеї-Братасюк, Ф. Рудича, М. Рябчука.

Розглянути нюанси інституційного зростання громадянського суспільства в Україні можна через дослідження проблем розв'язання внутрішніх суперечностей, переоцінку пріоритетів і перспектив, вироблення нових теоретичних засад модернізації суспільного життя.

Мета і завдання дослідження.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування ролі інститутів громадянського суспільства як чинника модернізації суспільного життя України.

З огляду на поставлену мету визначено такі **завдання**:

- опрацювати понятійний апарат та систематизувати тлумачення понять «інститутів громадянського суспільства»;
- дослідити сучасні підходи з позицій їх адаптування до вивчення процесів та модернізації суспільного життя;
- дослідити комплекс системи процесу самоорганізації громадянського суспільства в умовах демократизації України;
- опрацювати специфіку реалізації волонтерських ініціатив в Україні;
- визначити тенденції розвитку волонтерської діяльності під час воєнного стану як детермінанти функціонування громадянського суспільства.

Об'єкт дослідження - інститути громадянського суспільства.

Предмет дослідження - вплив чинників на процес модернізації громадянського життя через призму інститутів громадянського суспільства.

Теоретичні методи дослідження. У дипломній роботі було використано такі **методи дослідження**: методологічну основу сформували базові засади соціологічного системного аналізу, соціально-психологічного та порівняльно історичного аналізу. В ході визначення теоретичних засад проблеми

дослідження були застосовані загальнонаукові методи аналізу і синтезу та узагальнення. Емпіричні методи дослідження: соціологічне опитування методом онлайн анкетування (із заповненням гугл-форм).

Наукова новизна отриманих результатів.

- систематизовано теоретичні підходи до трактування поняття «інститути громадянського суспільства»;
- поглиблено уявлення про соціальні зміни та модернізацію суспільного життя в період глобальних викликів та економічних трансформацій;
- систематизовано сучасні теоретичні підходи до трактування моделей модернізації суспільного життя;
- досліджено вплив волонтерства як чинника соціальних змін на модернізацію суспільного життя.

Теоретичні і практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що дослідження, пропозиції та висновки оприлюднені в дипломній роботі бакалавра можуть використовуватись дослідниками, які вивчають потенціал розвитку інститутів громадянського суспільства як чинник модернізації суспільного життя. Висновки та результати роботи можуть бути використані при розробці навчальних програм за напрямками підготовки «Соціологія», та в роботі соціологічних та експертних агенцій.

Коротка довідка про структуру роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Вступ розкриває мету і завдання дипломної роботи, здійснює опис методів отримання і аналізу соціологічних даних. У першому розділі проведено аналіз теоретичних підходів до розуміння понять «інститут громадянського суспільства» та «волонтерські організації», розкрито соціологічні підходи до дослідження інститутів громадянського суспільства. В другому розділі участь інститутів громадянського суспільства у становленні держави. В третьому розділі представлено програму соціологічного дослідження, а також наведено результати проведеного соціологічного дослідження.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ТА СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

1.1. Понятійний апарат тлумачення «інститутів громадянського суспільства»

Необхідною і достатньою умовою для уніфікації основних ідей дослідження є формулювання та визначення понятійно-категоріального апарату. Незважаючи на велику кількість праць, присвячених аналізу громадянського суспільства, ми можемо констатувати певну термінологічну невизначеність у відповідних наукових текстах та нормативно-правових актах. Наприклад, українське законодавство не розмежовує терміни "громадськість" і "громадянське суспільство", що призводить до їхнього взаємозамінного використання. Це призводить до їх ототожнення. Хоча такі терміни, як "громадяни", "громадськість", "громадянське суспільство" та "інститут громадянського суспільства" пов'язані між собою, це не означає, що вони є тотожними.

Юридичне визнання зв'язку людини з державою - це те, що становить її статус громадянина. Це означає володіння соціальними, політичними та іншими правами, а також підпорядкування правилам держави, наділення обов'язками перед державою і можливість голосувати на виборах. Особа вважається громадянином певної держави, якщо вона належить до народу цієї держави [23, с. 17], але особа також вважається громадянином цієї держави, якщо вона належить до самої держави.

Громадськість - це активний соціальний суб'єкт, який пов'язаний із суспільством, громадою або окремим колективом і в певний момент організовується навколо певної проблеми з метою пошуку засобів її вирішення. Громадськість прагне знайти рішення для вирішення проблем, тому що вона є соціально залученим суб'єктом [24, с. 61]. Іншими словами, термін "громадськість" використовувався в загальному значенні для позначення

соціально залученої частини суспільства, яка вільно бере участь у суспільно-політичному житті країни. Таке використання терміну "громадськість" було зроблено як узагальнення фрази. Громадськість бере участь у діях як безпосередньо, так і опосередковано, через різноманітні громадські організації. Цій групі притаманні такі характеристики, як активність, самоорганізація, згуртованість, ініціативність, небайдужість та інші позитивні риси, серед яких - активність, самоорганізація, згуртованість. Взаємодія та комунікація необхідні для розвитку соціального організму, який так динамічно взаємодіє з навколишнім середовищем.

Наукова спільнота виокремлює чотири різні підгрупи громадськості:

1) громадськість, яка бере участь у вирішенні всіх питань і знаходить рішення всіх проблем; 2) громадськість, яка не бере участі у вирішенні всіх питань і проявляє апатію до цих питань; 3) громадськість, яка реагує на певну окрему проблему або обмежену кількість проблем, пов'язаних між собою; 4) громадськість, яка реагує лише на гострі труднощі і починає активно діяти, коли проблема стає відомою практично всім через засоби масової інформації і стає предметом широкого громадського обговорення.

Близьким до поняття "громадськість" є поняття "громадянське суспільство", яке є відображенням історичного феномену, що виникає на певному етапі розвитку суспільства [27, с. 335-341]. Термін "громадянське суспільство" (ГС) означає багатогранне і багатокомпонентне поняття, яке пов'язане з діяльністю громадян та формалізованих і неформальних інститутів громадянського суспільства щодо просування і захисту прав і свобод людини, а також участі в управлінні державними справами та контролі за діяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб.

Це суспільство з розвиненими економічними, культурними, правовими та політичними відносинами між його членами, які не залежать від держави, але взаємодіють з нею, створюючи суспільство громадян, що мають високий соціальний, економічний, політичний, моральний та культурний статус на основі розвинених правових відносин. Таким чином, терміни "суспільство" і

"громадянське суспільство" не суперечать один одному, а скоріше доповнюють один одного [6, с. 7]. Не можна сказати, що громадянське суспільство існує ізольовано від держави, навпаки, громадянське суспільство є, з одного боку, сходинкою в розвитку держави, а з іншого - частиною механізму функціонування держави. Можна виділити кількісні та якісні аспекти явища, яким є громадянське суспільство. До кількісних показників належать організації та об'єднання в неполітичній сфері, а до якісних - форми політичної та громадської участі, які дозволяють налагодити комунікацію між державою та суспільством [12].

Отже, громадянське суспільство - це суспільство, яке володіє високим ступенем розвитку економічних, соціальних, політичних, культурних і моральних рис, розвиває усталені правові відносини з державою, не залежить від держави, але взаємодіє з нею на користь спільного блага.

Інституціоналізація - це процес, який наразі відбувається всередині громадянського суспільства. Цей процес характеризується розвитком кількісних та якісних ознак формування інститутів, соціально-політичною мобілізацією та громадянською участю у виконанні специфічних функцій, які покладені на інститути, таких як поширення демократичних цінностей та норм тощо.

Такі виміри, як кількість інститутів, що виникають у громадянському суспільстві, та середовище для їх створення, є прикладами факторів, що впливають на ступінь інституціоналізації громадянського суспільства, а також на тип цієї інституціоналізації. Що стосується словосполучення "інститут громадянського суспільства", або скорочено ІГС, то воно позначає невід'ємний компонент організаційної структури громадянського суспільства [26, с. 20-22]. Його основними проявами є:

- структури, засновані на спільності інтересів, що діють на основі горизонтальних зв'язків (громадські організації, профспілки тощо);
- політичні партії, які вважають головним напрямком своєї діяльності досягнення консенсусу з іншими інститутами громадянського суспільства щодо фундаментальних соціальних цінностей;

- різного роду об'єднання, що діють на основі реального самоврядування (територіальні, виробничі, за інтересами тощо, а також їх органи);
- правова держава та її апарат.

У загальних рисах ІГС можна описати як сукупність усіх організаційних структур, члени яких мають цілі та обов'язки, що становлять спільний інтерес, а також діють як посередники між органами державної влади та громадянами. Це абстрактне визначення того, що таке ІГС [14].

Ступінь готовності її членів сприяти формуванню консенсусу шляхом відкритих і демократичних дебатів та визнавати результати демократичних процесів. Прийняття рішень визначає ступінь успішності цих організацій [3, с. 201].

З іншого боку, не всі соціальні групи, об'єднані навколо спільної мети, можна вважати інститутами громадянського суспільства. Такими вони стають тоді, коли їхні інтереси артикуються в публічному середовищі, зокрема, коли вони виражаються як нагальна потреба, що спонукає структурні елементи громадянського суспільства та/або органи державної влади до практичних дій, які сприяють реалізації цих вимог, а в кінцевому підсумку - їх інституціоналізації. Визначальними характеристиками ІГС є як незалежність від держави, так і здатність адаптуватися до навколишнього соціального середовища.

Зважаючи на величезну кількість організацій, які підпадають під поняття громадянського суспільства, у фокусі цього дослідження будуть ОГС, зусилля яких спрямовані на створення більш сучасної форми суспільного життя.

Ці організації відрізняються від інших ІГС своїми цілями, сферами, в яких вони зосереджують свою діяльність, структурами та процедурами роботи, а також людьми, яким вони служать. Наприклад, якщо ми говоримо про політичні партії, то кінцевою метою їх діяльності є отримання політичної влади; якщо ми говоримо про профспілкові організації, то кінцевою метою їх діяльності є захист прав працівників та інтересів своїх членів; якщо ми говоримо про благодійні фонди, то кінцевою метою їх діяльності є виконання благодійної функції.

За тлумаченням Лесі Газуди "...Громадські організації - це "добровільні неприбуткові об'єднання громадян на місцевому, національному або міжнародному рівні, що виникають у результаті вільного волевиявлення громадян на основі спільності інтересів та цілей і є основою громадянського суспільства..." [8, с. 77]. Громадські організації виникають в результаті вільного волевиявлення громадян. Терміни некомерційні організації (НКО), неурядові організації (НУО) та неприбуткові організації є еквівалентами слова "організації, що надають послуги громаді" (ОГС). (НУО). ОГС утворюються в результаті ініціативи громадян, і їх основним завданням є вирішення проблем не лише своїх членів, але й інших людей шляхом надання конкретних послуг та допомоги у вирішенні соціальних питань [24, с. 194].

Громадські організації всіляко намагаються показати свою відмінність від державних структур, але, що цілком природно, часто змушені звертатися до влади за вирішенням суспільних проблем [15]. Як наслідок, для неурядових організацій важливо працювати над досягненням позиції нейтралітету по відношенню до владних інститутів.

Термін "організація громадянського суспільства" означає групу людей, які об'єдналися для досягнення довгострокової мети, пов'язаної з їхніми немайновими правами та громадянськими свободами, але роблять це не заради фінансової вигоди. Уряд не має жодних повноважень над приватними неприбутковими організаціями.

Фрази "інститути громадянського суспільства", "неурядові організації" та "організації третього сектору" означають одне й те саме. Ці групи можуть мати різні форми, але всі вони повинні відповідати двом вимогам, перш ніж вони зможуть називати себе "самоврядними" і "легітимно визнаними" державою.

- 1) не шукати фінансової вигоди для перерозподілу між учасниками;
- 2) мати заздалегідь визначену структуру та дотримуватися встановлених норм і протоколів для роботи з груповими проектами та починаннями [16, с. 7].

Підсумовуючи, бачимо, що категорії "громадяни" та "інститути громадянського суспільства" наділені державою правосуб'єктністю, вони є

невід'ємною частиною системи, за допомогою якої формується та реалізується державна політика.

З іншого боку, громадськість складається з небайдужих громадян та організацій неприбуткового сектору і не має власної чіткої правової ідентичності.

1.2. Сучасні теоретичні підходи до трактування моделей модернізації суспільного життя

Перш ніж перейти до дискусії про модернізацію суспільства, важливо спочатку виробити робоче визначення слова "модернізація".

Чи це довільне позначення певних прогресивних змін, чи фундаментальне поняття відповідної теорії, що має свою історію, конкретний зміст і мету, чи це позначення певного національного проекту, спрямованого на утвердження державності шляхом прискореного розвитку культурної, політичної, соціальної та економічної сфер? Якщо це умовне позначення певних прогресивних змін, то яка його мета? Це цілком правомірне запитання, оскільки, обговорюючи тему модернізації, ми часто не замислюємося над специфікою цього поняття, вважаючи самоочевидним, що йдеться про різноманітні прогресивні суспільні зрушення. Однак історія людства може не погодитися з такою однозначністю, ставлячи наші можливості під сумнів.

Так, витoki тези про модернізацію можна простежити в середині ХХ століття. В її основі лежало уявлення про те, що країни, які розвиваються в Азії, Африці та Латинській Америці, можуть отримати вигоду від копіювання перевірених стратегій економічного та соціального розвитку, що застосовуються в США та Європі. Ранні висновки теорії модернізації ґрунтувалися на спрощених припущеннях пізнього еволюціонізму. Раніше вважалося, що суспільні зміни відбуваються лінійно, кумулятивно і незворотно, проходячи через певну кількість стадій. Тому вважалося, що процес модернізації має бути максимально безболісним і водночас давати бажані сприятливі суспільні результати.

Залишаючи осторонь суперечки про вплив політики на ці висновки, зазначимо, що з наукової точки зору ця методика була надмірно ідеалізованою, спиралася на надто спрощені передумови і мала серйозні суперечності.

Пізніші ітерації теорії модернізації, навпаки, змістили акцент на дослідження прогресивних змін у контексті ментальних характеристик суспільства, намагаючись розкрити логіку та закономірності переходу від домодерних до модерних суспільств. Здатність модифікувати функції соціальних інститутів у відповідь на виклики часу та готовність наслідувати прогресивний світовий досвід політичних, соціальних та економічних перетворень були виокремлені як вирішальні чинники, що визначають потенціал суспільства до прогресивного розвитку. Важливим було також усвідомлення того, що ступінь культурно-історичної та соціально-економічної зрілості суспільства має диктувати форми і методи його розвитку. Ці варіанти на тему модернізації були значно повнішими і точнішими у трактуванні закономірностей переходу держав до більш досконалих форм суспільно-політичного і соціально-економічного розвитку, але вони також традиційно і справедливо піддавались нищівній критиці з боку тих, хто був переконаний у їхній штучності і ненауковості.

Існують різні версії модернізації. Органічна модернізація базується на 500-річних знаннях про те, як західноєвропейські суспільства змінюються та адаптуються з плином часу. (XV-XIX століття). Ця модель є унікальною, оскільки враховує одночасне виникнення обставин та інструментів модернізації, що є реакцією на соціально-економічний тиск, спричинений буржуазними революціями, класовою боротьбою та релігійними війнами. Швидке формування середнього класу як соціальної основи демократії, юридичне закріплення інституту приватної власності, зростання громадянського суспільства, яке регулювало ступінь втручання держави в різні сфери суспільного життя, були необхідними умовами для успішної модернізації цих країн. Західноєвропейські країни змогли розвинути свою економіку і сформувати сучасні політичні та правові інститути протягом кількох століть. Ці інститути сьогодні забезпечують

дотримання прав людини, розширення її свобод і продуктивне функціонування суспільства на основі заохочення, а не примусу.

Неорганічний модернізм - ще один приклад прогресу (наздоганяючий). На відміну від Західної Європи, де поступовий перехід відбувся у XVIII-XIX століттях, такі країни, як Японія, Бразилія, Аргентина та інші, дотримувалися парадигми "неорганічних" зрушень у своєму розвитку. У цій моделі сильний вплив політичних чинників і авторитаризм влади, якій відводиться роль лідера модернізаційних процесів, з лишком компенсують відсутність розвиненого ринку, громадянського суспільства і верховенства права. Тому єдиним альтернативним результатом цієї моделі є превалювання політичного змісту над економічним, що має на меті легітимізацію політичного режиму як по горизонталі, так і по вертикалі, підвищення ефективності діяльності підпорядкованих йому інститутів, досягнення консенсусу у відносинах між правлячою елітою та опозицією з метою обмеження потенціалу виходу суспільних процесів з-під контролю. Цей аспект неорганічної модернізації сприяє подальшому погіршенню умов життя і зростанню соціальних заворушень у країнах, де політичні суперечки тягнуться роками.

Авторитарне і навіть тоталітарне правління, яке часто є наслідком форсованої моделі модернізації, - це ціна, яку доводиться платити за швидкий політичний, соціальний та економічний розвиток. Південна Корея та Сінгапур, дві країни Південно-Східної Азії, є прикладами ефективного застосування форсованої моделі модернізації. Авторитарні політичні режими беруть на себе повну відповідальність за соціальну стабільність та правопорядок і виступають активними ініціаторами реформ. У цій моделі суспільних змін реформи, як правило, починаються в одному секторі економіки і поширюються на інші в результаті накопичення і перерозподілу капіталу. У світлі глибокого падіння внутрішнього споживання уряд визначив пріоритетною економічну стратегію, яка наголошує на експорті з метою прискорення темпів модернізації. Водночас, ініціативи з розвитку наукової та освітньої інфраструктури країни відіграють вирішальну роль у створенні підґрунтя для наступних етапів, які включають

більш широке впровадження новітніх технологій, розширення внутрішнього ринку та зростання купівельної спроможності населення.

В своїй публікації колектив авторів Ридванський М., Гостєв А., Гапон А. стверджують “...що створення якісної методології неминуче передбачає використання такої логіки пізнання, яка б дозволяла:

- ідентифікувати змістовне місце теорії інституційної модернізації серед інших інституційних теорій, що, у свою чергу, потребує диференціації таких теорій на базові та другорядні (доповнюючі);

- створювати нову теорію інституційної модернізації за критеріями нових пізнавальних якостей до даткового емпіричного змісту, тобто уточнення відповідного понятійного апарату має відбуватися з метою усунення радикальних суперечностей, на які не було відповіді в межах традиційно поширених до цього часу економічних теорій;

- забезпечити підтвердження достовірності теорії інституційної модернізації на підставі ряду доказово обґрунтованих положень та / або постулатів таін...” [19, с. 189-195].

Автор Булик в своїй праці зазначає, що “...завдяки правильному плануванню Україна може змінити фокус, перетворивши недоліки на можливості. Українські політики повинні наголошувати на зростанні продуктивності праці і використовувати наслідки війни як шанс модернізувати економіку та державний апарат, включаючи впровадження низьковуглецевого виробництва, підвищення енергоємності економіки та використання досягнень інформаційних технологій для покращення державних послуг...”[4, с. 4]. Отже, сенс модернізації ІГС полягає в суттєвій структуризації в малий часовий термін на відміну від досвіду європейських країн.

1.3. Інститути громадянського суспільства як рушійний чинник ідеології модернізації в Україні

Перш за все, організації громадянського суспільства працюють над тим, щоб погляди та цінності кожного були почуті та враховані. У громадянському суспільстві, яке характеризується великим обсягом і швидкістю обміну інформацією, інтереси людей набувають різних форм.

Щоб реалізувати конкуруючі, але однаково законні інтереси на національному рівні, спочатку необхідно розвинути структури громадянського суспільства. Вони повинні знаходити політичні рішення, які задовольняють усі сторони, і формувати громадську думку, яка у вільному суспільстві постійно розвивається. Політичні інститути та політичні ідеї нерозривно пов'язані між собою, оскільки і ті, й інші мають на меті об'єднати індивідів, групи та події задля більшої користі.

Інститути громадянського суспільства впливають на державу, сприяють формуванню сприятливого суспільного сприйняття політичної системи та запобігають заворушенням, спрямовуючи волевиявлення народу.

Для того, щоб контролювати дії державних органів та знаходити шляхи вирішення кризових ситуацій, організації громадянського суспільства повинні забезпечувати зворотній зв'язок між державою та суспільством. Значну роль у цьому відношенні відіграють засоби масової інформації, які створюються політичними партіями та громадськими організаціями (або у співпраці з ними).

Як і політичні партії, неурядові організації (НУО) відіграють важливу роль у підтримці громадського порядку. Профспілки, соціально-економічні та соціально-культурні групи, спілки споживачів, підприємців, творчі спілки, благодійні організації тощо - це лише деякі з багатьох видів громадських організацій.

Незважаючи на те, що ці організації мають дуже різні структури та способи діяльності, вони мають достатньо спільних характеристик, щоб їх можна було об'єднати в одну групу. На відміну від політичних партій, основною метою цих організацій не є максимізація прибутку, проте вони часто мають значний вплив на формування політики на національному рівні. (наприклад, Асоціація

міст України, Український союз промисловців і підприємців, Федерація незалежних профспілок України тощо).

Для громадських груп участь у політиці є не самоціллю, а радше засобом досягнення мети. Поряд із громадськими групами, що пройшли процедуру легітимізації, встановлену державою, існують групи, які функціонують як рухи без чітко визначеного членства. Громадянські групи є потужними ідеологічними гравцями, оскільки вони концентрують значний інтелектуальний потенціал у багатьох сферах суспільного та політичного життя.

Але також важливо пам'ятати, що сильна громадянська інфраструктура може слугувати стримуючим фактором для піднесення винятково класових, націоналістичних чи племінних ідеологій.

Ідеологічні норми в такому суспільстві спрямовані на створення широкого соціального захисту. У період становлення демократичного суспільства громадські групи заповнюють нішу, аналогічну ніші держави. Ця альтернатива, як правило, не передбачає прямої конфронтації, що означає, що вона слугує підтримці миру та злагоди, а також дозволяє суспільству розвиватися. У процесі політичної модернізації України можуть виникати моменти, коли певні аспекти суспільного життя з різних причин залишаються не врегульованими або без уваги.

Коли це трапляється, саме групи громадянського суспільства, які мають широкий спектр ресурсів (фінансових та інших), втручаються, щоб переконатися, що все працює належним чином. Благодійна діяльність, допомога найбільш вразливим членам суспільства, сприяння міжнародному взаєморозумінню, просування знань і т.д. - все це посідає важливе місце в цьому списку.

Правозахисні НУО відіграють вирішальну роль у будь-якій ситуації, де вони мають справу з державою. Вони повинні переконатися, що люди здатні змусити владу відповідати за дотримання прав людини. [5, с. 69].

Тим часом, неурядові групи відіграють більшу роль, ніж будь-коли раніше, у зміцненні демократичних процедур. Фінансування гуманітарної та освітньої

діяльності продовжує зростати. Наприклад, Міжнародний фонд "Відродження" бере активну участь у цій сфері, надаючи кошти на різноманітні проекти, спрямовані на розбудову громадянського суспільства в Україні. Значення релігії та церкви в сучасному суспільстві зростає. З точки зору закону, релігії не вважаються громадськими організаціями. Але завдяки тому, який внесок вони роблять у життя суспільства, їхній вплив з кожним роком стає все сильнішим. Не дивно, що люди, які ідентифікують себе як релігійні, частіше мають високий рівень довіри як до державних, так і до недержавних інституцій [5, с. 69].

Релігійні групи все ще мають великий вплив на суспільне життя та державну політику в сучасному світі, незважаючи на значні розбіжності, що існують, особливо в українському православ'ї. Зміна парадигми політичного розвитку, якої дотримувалися в Україні дотепер, призведе до формування низки явищ, які є принципово новими.

Висновки до розділу 1

Концептуальні засади тлумачення поняття "інститути громадянського суспільства" необхідні для уніфікації основних ідей дослідження. Українське законодавство не розмежовує терміни "громадськість" та "громадянське суспільство", що призводить до їх взаємозамінного використання.

Словосполучення "інститут громадянського суспільства" означає невід'ємний компонент організаційної структури громадянського суспільства. Ініціатива громадської безпеки (ІГБ) - це форма організації та спосіб здійснення мешканцями спільної діяльності, спрямованої на захист своїх прав та інтересів. Це сукупність усіх організаційних структур, члени яких мають спільні цілі та обов'язки і виступають посередниками між органами влади та громадянами. Визначальними характеристиками ІГС є як незалежність від держави, так і здатність адаптуватися до соціального середовища. Це дослідження зосередиться на ОГС, зусилля яких спрямовані на створення більш сучасної форми суспільного життя.

Організації громадянського суспільства (ОГС) є важливими акторами, які кидають виклик державній монополії на владу та залучають широку громадськість незалежно від уряду. ОГС формуються в результаті ініціативи громадян і їх основним завданням є вирішення проблем не лише своїх членів, але й інших людей шляхом надання конкретних послуг та допомоги у вирішенні соціальних питань. Вони виникли як результат панівних культурних норм або широких інтересів певних демографічних груп.

Ранні висновки теорії модернізації ґрунтувалися на спрощених припущеннях пізнього еволюціонізму. Пізніші ітерації теорії змістили акцент на вивчення прогресивних змін у контексті ментальних характеристик суспільства, намагаючись розкрити логіку і закономірності переходу від домодерних до модерних суспільств. Ступінь культурної, історичної, соціальної та економічної зрілості суспільства має диктувати форми і методи його розвитку.

Модернізація - це складне поняття, яке є предметом дискусій щодо його штучності та ненауковості. Органічна модернізація базується на 500-річних знаннях про те, як західноєвропейські суспільства змінюються та адаптуються з плином часу. Вона враховує швидке формування середнього класу, юридичне закріплення приватної власності та зростання громадянського суспільства. Неорганічний модернізм ґрунтується на сильному впливі політичних чинників і авторитаризмі влади, але сприяє подальшому погіршенню умов життя і зростанню соціальних заворушень. Авторитарне і навіть тоталітарне правління - це ціна, яку доводиться платити за швидкий політичний, соціальний та економічний розвиток.

Логіка пізнання необхідна для визначення змістовного місця теорії інституційної модернізації серед інших інституційних теорій, створення нової теорії інституційної модернізації на основі нових когнітивних якостей та підтвердження достовірності теорії. Українські політики повинні зосередитися на зростанні продуктивності та використати наслідки війни для модернізації економіки та державного апарату, підвищення енергоємності та використання досягнень інформаційних технологій для покращення державних послуг.

Інститути громадянського суспільства працюють над тим, щоб погляди та цінності кожного були почуті та взяті до уваги, а також забезпечують зворотній зв'язок між державою та суспільством. Неурядові організації (НУО) також відіграють важливу роль у підтримці громадського порядку. Громадські групи є потужними ідеологічними акторами. Групи громадянського суспільства заповнюють нішу, подібну до держави, у підтримці миру та злагоди і дозволяють суспільству розвиватися. Правозахисні НУО відіграють вирішальну роль у будь-якій ситуації, де вони мають справу з державою.

Неурядові групи також відіграють все більшу роль у зміцненні демократичних процедур. Інститути громадянського суспільства відіграють активну роль у формуванні державної політики, просувають ідеали належного громадянства, допомагають вирішувати суперечки та потенційні конфлікти. Інститути громадянського суспільства слугують основою національної політики та консолідації, об'єднуючи приватні інтереси в єдиний політичний інтерес.

РОЗДІЛ 2. ІНСТИТУТИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІОЛОГІЧНОГО ВИВЧЕННЯ

2.1. Участь інститутів громадянського суспільства у становленні держави соціального добробуту як предмет соціологічного дослідження

Коли люди, які є економічно та політично незалежними, здатні працювати разом для захисту власних інтересів, вважається, що вони живуть у громадянському суспільстві. Таким чином, в основі громадянського суспільства як системи горизонтальних взаємодій лежить самоорганізація на всіх рівнях соціальної активності.

Характер і спрямованість соціальних перетворень у суспільстві визначають особливості та виклики сучасного українського суспільства.

Ускладнення реального життя та сучасних соціальних зв'язків зумовлює значне підвищення рівня обізнаності широких верств населення. Сьогодні громадяни хочуть, щоб уряд робив більше, ніж просто розвивав економіку, вони хочуть бути залученими до процесу вирішення нагальних соціальних проблем. У цьому контексті важливою є здатність офіційних інституцій та органів державної влади визначати власний соціальний сенс, роль і місце в суспільстві, а також спрямовувати суспільну відповідальність на свої дії.

Визнання автономної людини головним суб'єктом, організація та структурування населення в народ, реалізація громадськості через соціальні інститути, добровільне формування інститутів на засадах самореалізації та самоврядування, задоволення матеріальних і духовних потреб та інтересів людини, забезпечення рівних можливостей для громадян, підтримання соціального порядку та регуляції, а також соціальна позиція - все це є ознаками громадянського суспільства.

Громадянському суспільству необхідно створити низку незалежних організацій, здатних діяти в рамках правової системи, щоб запобігти можливості створення державою монополії на владу. Інститути громадянського суспільства

існують для того, щоб полегшити людям спільну роботу з просування або захисту спільних інтересів у спосіб, що відповідає правилам, встановленим правовою системою. Прикладами інститутів, які вважаються частиною громадянського суспільства, є громадські об'єднання, благодійні організації, професійні та творчі спілки, організації роботодавців, саморегулювні організації та організації, що здійснюють професійне самоврядування, релігійні організації, органи самоорганізації населення, недержавні засоби масової інформації та інші невідприємницькі товариства та установи, легалізовані відповідно до законодавства. Надання якісних та економічно ефективних соціальних послуг, які не можуть забезпечити ні держава, ні бізнес-структури (шляхом розробки інноваційних підходів до надання таких послуг), сприяння розвитку благодійності та надання адресної та оперативної благодійної допомоги, неполітичне формування та відстоювання інтересів різних груп населення серед громадян у їх взаємодії з органами публічної влади, участь у демократичних процесах - все це види діяльності, які забезпечуються інститутами громадянського суспільства [9, с. 182-188].

Відстоювання матеріальної і духовної незалежності особи від держави, пошук правових гарантій такої незалежності, захист приватних і публічних інтересів людей - все це активний внесок громадянського суспільства в процеси політичної демократизації та набуття державою ознак правової держави [20, с. 17].

Багато зарубіжних організацій готують щорічні звіти з деталізованим аналізом розвитку громадянського суспільства в Україні.

Дослідження Freedom House підкреслює активну роль українського громадянського суспільства в боротьбі з корупцією та в незалежній правозахисній діяльності, стверджуючи, що громадянське суспільство є найсильнішим елементом демократичної структури України. Згідно з дослідженням, роль громадянського суспільства у просуванні реформ в Україні є вирішальною. Україна має перехідну адміністрацію або гібридний режим [29] за загальною оцінкою 4,64 з 7 балів (Таблиця 2.1).

Таблиця 2.1.1

Показники рейтингу демократичного розвитку України у 2014–2018 рр.
(за даними Freedom House. Nations in Transit – Ukraine)

Показник	Роки				
	2014	2015	2016	2017	2018
Національне демократичне управління	6,00	6,00	5,75	5,75	5,75
Виборчий процес	4,00	3,50	3,50	3,50	3,50
Громадянське суспільство	2,50	2,25	2,25	2,50	2,75
Незалежні медіа	4,25	4,00	4,00	4,00	4,75
Місьцеве демократичне управління	5,50	5,50	5,25	5,00	4,75
Незалежність судової системи	6,00	6,00	6,00	5,75	5,75
Корупція	6,25	6,00	6,00	5,75	5,75
Розвиток демократії	4,93	4,75	4,68	4,61	4,64

Інтегральний показник розвитку демократії у 2018 році. Консенсусна оцінка склала 4,64 бала, що на 0,03 бала більше, ніж у 2017 році. Лише у сфері місцевого демократичного врядування ми побачили ознаки прогресу. Національне демократичне врядування, виборчий процес, незалежність судової влади та корупція не зазнали значних змін, а от у сферах громадянського суспільства та незалежних медіа спостерігалось погіршення.

У Індексі демократії за 2018 рік [30], підготовленому Economist Intelligence Unit, Україна посіла 84 місце, опустившись на одну позицію порівняно з попереднім роком.

У фокусі дослідження 2023 р. "Індекс демократії" групи Economist Intelligence Unit – війна в Україні та її значення для модернізації суспільства в Україні, в Європі та в усьому світі загалом. За даними звіту Україна в загальному рейтингу посідає 87 місце зі 167 із загальною кількістю балів 5,42 з 10 можливих і належить до категорії «гібридні режими».

Рейтинг України в Індексі демократії 2022 року знизився порівняно з 2021 роком з 5,57 до 5,42 балів. Так, через запровадження воєнного стану Україна втратила кілька балів за критеріями «виборчий процес і плюралізм» (адже

вибори в цей період не проводяться) та «громадянські права» (які наразі значно обмежені) (Табл.2.1.2.).

Разом з тим дослідники, вивчивши показники впливу, зазначають, що Незважаючи на загальний спад «індексу демократії», в Україні у 2022 році також існували позитивні чинники, оскільки війна здійснила значний вплив на утвердження національності та національної солідарності. А опір російському вторгненню є демонстрацією того, як громадяни та інститути громадянського суспільства стають на захист принципів національного суверенітету і самовизначення.

Таблиця 2.1.2

Чинники впливу на «індекс демократії»

Показник	2022	2021
Загальний рейтинг	5,42	5,57
Виборчий процес і плюралізм	6,5	8,25
Функціонування уряду	2,71	2,36
Політична участь	7,22	6,67
Політична культура	6,25	5,0
Громадянські права	4,41	5,79

[33]

У світлі нещодавнього схвалення Україною Угоди про асоціацію між Україною та ЄС на часі розглянути загальний метод аналізу роботи європейського громадянського суспільства. Суб'єктами громадянського суспільства є ті, що визнані Європейською Комісією. Соціальні партнери (такі як профспілки та федерації роботодавців), організації, що представляють соціальних та економічних гравців загалом (наприклад, організації споживачів), громадські організації (наприклад, неурядові організації) та організації на рівні громад (наприклад, молодіжні або батьківські асоціації) - всі вони є прикладами тих, хто бере участь на ринку праці. Важливо підкреслити, що більшість досліджень громадянського суспільства в Україні та умов, необхідних для його

розвитку, були проведені в рамках міжнародних програм, що фінансувалися та підтримувалися зовнішніми організаціями. (ЄС, USAID, ПРООН, ОБСЄ тощо). Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) опублікувало щорічний звіт "Індекс сталості організацій громадянського суспільства", до якого увійшла і Україна. (CSOSI). Спочатку створений у 1997 році для оцінки умов у країнах Центральної та Східної Європи та Євразії, він розширився до 74 країн. Індекс сили та життєздатності організацій громадянського суспільства (CSOSI) є корисним інструментом для цього. Індекс надає порівняльний аналіз розвитку організацій громадянського суспільства у просторі та часі шляхом моніторингу їхніх сильних сторін та викликів у конкретній країні досліджуваного регіону та щорічного аналізу 7 вимірів, визначених як критичні для сталого розвитку. Сталість розвитку громадянського суспільства оцінюється балами від 1 до 2, сталість розбудови - балами від 3 до 5, а сталість становлення - балами від 6 до 7. Шкала охоплює діапазон від 1 до 7, де 1 означає дуже високий рівень розвитку, а 7 - найнижчий рівень розвитку. Аналіз індикаторів сталості українських груп громадянського суспільства за період з 2010 по 2021 рік свідчить про постійне зростання (з 3,5 у 2010 році до 3,2 у 2021 році) та деякі незначні зміни (3,3 або 3,2) після подій 2014 року. (Рис. 2.1)

Рис. 2.1. Індекс сталості громадянського суспільства

Згідно наведеними даними, Україна активно працює над створенням більш справедливого суспільства. Але чи відображає стан громадянського суспільства,

громадянського руху та громадського простору цей показник або будь-який інший кількісний вимір? Чи можна адекватно оцінити результати діяльності груп громадянського суспільства за допомогою метрик, запропонованих міжнародними організаціями? Відповідь на це питання є негативною. Незважаючи на те, що в Україні зареєстровано лише невелику кількість громадських організацій (переважно історико-культурного та екологічного спрямування), процеси національного та державного відродження, що розгорнулися на рубежі 1980-1990-х років, стали ключовим поштовхом для формування громадянського суспільства в Україні. Існуюча система індикаторів сталості громадянського суспільства не здатна оцінити ці процеси. З 2014 року, коли росія розпочала війну проти України, українське громадянське суспільство зіткнулося з абсолютно новими викликами. Вимоги суспільства змінилися, і групам громадянського суспільства довелося адаптуватися. Стрімке зростання населення, формування добровільних організацій, підйом волонтерства та моніторингових і аналітичних методів - все це вирізняло перші кілька років антиагресивного руху.

Соціологічні дослідження свідчать про активізацію зусиль із забезпечення громадської безпеки, а український волонтерський рух у роки війни став незвичним прикладом народної самоорганізації. Після 2022 року українське суспільство, і не тільки українське, зіткнулося з новими небезпеками та зміною рамок діяльності, яким передували потенційно фатальні події внаслідок наслідків повномасштабного вторгнення. Корпоративний світ дедалі активніше долучається до волонтерської діяльності. Таким чином, сучасна політична, економічна та соціальна відокремленість відрізняється від ранньомодерної держави. Ми вважаємо важливим, щоб ці процедури, які включають вирішення проблем, ніколи раніше не бачених в індустріальному світі, були представлені в системі оцінки громадянського суспільства. Ми також вважаємо важливим враховувати діяльність політичних партій при оцінці довгострокової життєздатності організацій громадянського суспільства, оскільки самі партії можуть розглядатися як елементи як політичної системи, так і громадянського

суспільства. Вивчення та оцінка розвитку суспільства має відобразити центральну роль громадянського суспільства як для ефективного самоврядування, так і для розвитку соціального підприємництва [18, с. 121-127].

Участь громадян у суспільному житті через волонтерські організації, громадські групи, благодійні організації та благодійні фонди є прикладом здатності населення до самоорганізації.

Впродовж 2016 – 2022 років кількість інститутів громадянського суспільства суттєво зросла. За даними Державної служби статистики України “... відбулося збільшення кількості юридичних осіб за організаційно-правовими формами господарювання: громадські організації – на 22 149 (з 70 321 станом на 1 січня 2016 року до 92 470 станом на 1 січня 2021 року), громадські спілки – на 1 122 (з 753 до 1 875 відповідно), благодійні організації – на 4 428 (з 15 384 до 19 812 відповідно), релігійні організації – на 3 390 (з 23 261 до 26 651 відповідно), творчі спілки (інші професійні організації) – на 38 (з 279 до 317 відповідно), професійні спілки та їх об'єднання – на 2 392 (з 26 321 до 28 713 відповідно), органи самоорганізації населення – на 234 (з 1 415 до 1 649 відповідно)...” [32].

Хоча стійкість ІГС була в цілому стабільною протягом року, було відмічено покращення у кількох вимірах.

Правове середовище, що регулює сектор, покращилося з прийняттям Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки, яка визначає зобов'язання уряду щодо створення сприятливого середовища для ІГС, а також низки інших програм та законодавчих актів. Посилення діалогу з урядом, а також високий рівень довіри до ІГС з боку населення також сприяли покращенню іміджу сектору в очах громадськості.

Інші виміри сталості залишилися без змін.

За даними Державної служби статистики України “... станом на 1 січня 2022 року в Україні було зареєстровано 96 543 громадських організацій, 2 071 спілок об'єднань громадян, 26 915 релігійних організацій, 28 792 професійних спілок, 318 творчих спілок, 20 498 благодійних організацій та 1 730 органів самоорганізації населення...” Наведені дані не містять інформацію про

організації громадянського суспільства, які провадять свою діяльність в тимчасово окупованій АР Крим. На окупованих росією територіях України діяльність ІГС, у тому числі правозахисних організацій, дуже обмежена. У 2021 році ключові ІГС, які займаються питаннями Криму, продовжували працювати з материкової частини України, хоча їхня діяльність на місцях у Криму залишалася дуже обмеженою та перебувала під загрозою репресій, включно з кримінальним переслідуванням. Схожа ситуація спостерігалася на територіях самопроголошених "республік" у Донецькій та Луганській областях.

Згідно з даними Державної служби статистики України, кількість людей, залучених до громадянського суспільства в Україні, зростає. (Таблиця 2.1.3).

Таблиця 2.1.3

Кількість зареєстрованих організацій, які є суб'єктами громадянського суспільства

Організації	Роки		
	2018	2022	Станом на 1.04.2023
Політичні партії	15 617	-	14341
Громадські організації	83 188	96 534	100317
Спілки об'єднань громадян	1393	2071	2246
Релігійні організації	25 903	26 915	27156
Профспілки, об'єднання профспілок	27 875	28792	28757
Творчі спілки	313	318	319
Благодійні організації	18 205	20498	27823
Об'єднання співвласників багатоквартирного будинку	29 182	-	38853
Органи самоорганізації населення	1 570	1730	1773

Складено за даними [Укрстат]

Політичні партії були єдиним винятком, кількість яких зменшилася з 2018 рік по 2023. Це не випадковість: багато політичних партій зрадили суспільну довіру до такої міри, що вже не можуть її повернути. Це призвело до розпаду одних політичних груп і появи інших, а також заборони діяльності партій, що підтримували російську агресію.

2.2. Аналіз динаміки інституціоналізації громадянського суспільства

Динаміка інституціоналізації громадянського суспільства в Україні вказує на тенденцію до зростання кількості офіційно визнаних неурядових організацій. За цей період відбулося поступове збільшення кількості неприбуткових організацій, професійних спілок, об'єднань співвласників багатоквартирних будинків, органів самоорганізації населення, спілок об'єднань громадян.

Експерти у сфері громадянського суспільства вважають, що причиною стагнації розвитку організацій громадянського суспільства з боку держави та місцевих органів влади є відсутність змістовної підтримки розвитку організацій громадянського суспільства. Наведемо дані результатів соціологічних опитувань, які взяті з сайту razumkov.org.ua. Вони свідчать, що станом на лютий-березень 2023 року: «...серед державних та суспільних інститутів найчастіше довіра висловлюється до Збройних Сил України (їм довіряють 96% опитаних), волонтерських організацій (88%), добровольчих загонів (87%), Національної гвардії України (86%), Державної служби з надзвичайних ситуацій (85%), Президента України (83%), Державної прикордонної служби (82%), Міністерства оборони України (78%), Служби безпеки України (74%), Національної поліції (71,5%), Церкви (70%), громадських організацій (66%), ЗМІ України (65%), Голови міста (селища, села), в якому живе респондент (62%), Національного банку України (58%), ради міста (селища, села), в якому живе респондент (56%), Уповноваженого Верховної Ради з прав людини (Омбудсмена) (52%), Уряду України (50%).

Більшість респондентів висловлюють недовіру державному апарату (чиновникам) (не довіряють їм 64%), політичним партіям (63%), судам (судовій системі загалом) (59%), Верховній Раді України (51%).

Також частіше висловлюється недовіра, ніж довіра комерційним банкам (довіряють їм 34% респондентів, тоді як не довіряють — 48%), Прокуратурі (відповідно 37% і 48%), Національному агентству з питань запобігання корупції (НАЗК) (відповідно 32% і 43%), спеціалізованій антикорупційній прокуратурі

(відповідно 34% і 42%), Національному антикорупційному бюро України (НАБУ) (відповідно 35% і 41,5%), профспілкам (відповідно 31% і 38%).

Оцінюючи рівень корумпованості соціальних інститутів за шкалою від 1 до 10, де «1» означає «відсутність корупції», а «10» — «дуже високий рівень корупції», респонденти оцінюють корумпованість української влади в цілому 6,8 балами, Верховної Ради України — 6,8 балами, Кабінету міністрів України — 6,1 балами, Міністерства оборони України — 5,8 балами, обласної влади своєї області — 5,7 балами, Офісу Президента України — 5,6 балами, Антикорупційних органів (НАБУ, САП, НАЗК) — 5,6 балами, місцевої влади у своєму населеному пункті — 5,4 балами. Найнижче оцінюється рівень корумпованості громадських організацій, які займаються боротьбою з корупцією (4,7 бала), та Президента України (4,0 бала).

Громадяни України не мають одностайної думки, яким чином змінився рівень корумпованості українського суспільства після початку війни: 33% вважають, що зараз рівень корупції вищий, ніж був до 24 лютого 2022 року, 30% — що він не змінився, 21% — що він став нижчим, а 17% не змогли дати оцінку змін у цій сфері...» З сайту [razumkov.org.ua]. (Табл. 2.2.1)

Таблиця 2.2.1

Довіра до соціальних інститутів громадянського суспільства

	липень–серпень 2021					серпень 2022					лютий–березень 2023		
	не довіряю*	довіряю**	важко відповісти	баланс довіри - недовіри***	не довіряю*	довіряю**	важко відповісти	баланс довіри - недовіри**	не довіряю*	довіряю**	важко відповісти	баланс довіри - недовіри***	
Збройні сили України	24,8	68,3	6,7	43,5	2,9	94	3,1	91,1	2,7	95,8	1,5	93,1	
Волонтерські організації	25,1	63,6	11,3	38,5	7,8	84,5	7,7	76,7	6,5	87,9	5,6	81,4	
Добровольчі загони	33,4	53,5	13,1	20,1	8,3	80,8	11,0	72,5	6,6	87,2	6,3	80,6	
Національна гвардія України	36	53,6	10,4	17,6	5,9	87,3	6,9	81,4	10,4	85,7	3,9	75,3	
Державна служба надзвичайних ситуацій	28,7	61,4	9,9	32,7	5,2	87,4	7,3	82,2	8,8	85,4	5,8	76,6	
Президент України	57,6	36,2	6,2	-21,4	9,2	79,7	11,1	70,5	11,5	82,9	5,6	71,4	
Державна прикордонна служба	34,3	55	10,7	20,7	9,2	83,2	7,6	74,0	12,7	82,1	5,2	69,4	
Служба безпеки України	49,7	37,5	12,7	-12,2	25,7	59,9	14,3	34,2	18,3	74,1	7,6	55,8	
Національна поліція України	52,9	38,5	8,5	-14,4	25,4	64,8	9,8	39,4	22,2	71,5	6,4	49,3	
Церква	26,3	63,5	10,3	37,2	19,2	61,1	19,9	41,9	16,9	69,7	13,4	52,8	
Громадські організації	37,4	47	15,5	9,6	20,7	64,5	14,8	43,8	20,1	65,8	14,1	45,7	
ЗМІ України	45,8	45,4	8,9	-0,4	-	-	-	-	26,2	65,1	8,8	38,9	
Міський (сільський, селищний) голова вашого міста / селища / села	33,6	57,1	9,3	23,5	27,4	63,3	9,2	35,9	29,6	62,1	8,3	32,5	

	липень–серпень 2021					серпень 2022				лютий–березень 2023		
	не довіряю*	довіряю**	важко відповісти	баланс довіри - недовіри***	не довіряю*	довіряю**	важко відповісти	баланс довіри - недовіри**	не довіряю*	довіряю**	важко відповісти	баланс довіри - недовіри***
Національний банк України	60,1	29,1	10,9	-31	45,1	36,7	18,1	-8,4	29,2	57,7	13,2	28,5
Місцева рада вашого міста/селища/ села	37,8	51,4	10,7	13,6	28,8	59,4	11,9	30,6	32,4	56,4	11,3	24,0
Уряд України	72	21,5	6,6	-50,5	47,5	40,6	11,8	-6,9	41,4	50,0	8,5	8,6
Верховна Рада України	75,1	18,7	6,1	-56,4	53,9	34,6	11,5	-19,3	51,0	41,0	7,9	-10,0
Прокуратура України	71,1	17,8	11,1	-53,3	45,8	34,9	19,3	-10,9	48,0	36,8	15,3	-11,2
Національне антикорупційне бюро України (НАБУ)	69,6	15,2	15,3	-54,4	44,4	29,3	26,2	-15,1	41,5	35,1	23,4	-6,4
Комерційні банки	70,7	18,2	11,1	-52,5	58,2	20,9	20,9	-37,3	48,1	34,2	17,8	-13,9
Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП)	69,3	13,6	17,2	-55,7	43,8	29,3	26,9	-14,5	42,0	33,9	24,0	-8,1
Профспілки	54,8	21,2	24	-33,6	-	-	-	-	38,0	30,9	31,2	-7,1
Державний апарат (чиновники)	75,7	14,9	9,4	-60,8	66	20,1	14,0	-45,9	63,7	25,3	10,9	-38,4
Суди (судова система цілому)	74,2	15,5	10,4	-58,7	64,1	18,2	17,7	-45,9	58,9	24,8	16,3	-34,1
Політичні партії	71,7	16,1	12,2	-55,6	69,8	14,5	15,6	-55,3	63,3	21,7	15,0	-41,6

З сайту [<https://razumkov.org.ua/>].

Таку ситуацію можна пояснити формальним характером існування певної частини офіційно зареєстрованих громадських об'єднань, відсутністю реальної роботи із залучення пересічних громадян до їхньої діяльності.

Хоча офіційна статистика свідчить про постійне зростання кількості органів самоорганізації населення в Україні, реальна кількість, ймовірно, є вищою через те, що переважна більшість цих організацій просто "легалізується" шляхом повідомлення, а не формально утворює юридичну особу. Таким чином, за оцінками громадських експертів, наразі в місцевих громадах активно діють від 10 000 до 12 000 громадських організацій, які перебувають на різних стадіях становлення [1].

Ступінь демократії в суспільстві часто називають одним з найважливіших показників рівня розвитку суспільства. Адже коли йдеться про розвиток суспільства, демократія є найефективнішим методом для розуміння суспільних конфліктів, а також для вдосконалення та гармонізації суспільства. Дослідження стану розвитку громадянського суспільства в Україні станом на середину 2022 року виявило наступні тенденції: Війна, яку Росія розпочала 24 лютого, стала значним викликом для діяльності неурядових організацій (НУО): внаслідок припинення фінансування проєктів, започаткованих міжнародними донорами, їхні представники почали масово виїжджати з країни, виникла необхідність переорієнтації їхньої роботи; збройне вторгнення призвело до активізації діяльності волонтерських організацій, рух набув загальнонаціонального характеру і охопив майже всю Україну, за винятком тимчасово окупованих територій.

У липні 2022 року за результатами дослідження "Волонтерство у воєнний час", проведеного U-Report - цифровою платформою, створеною ЮНІСЕФ для об'єднання молодих людей, які беруть участь у житті своїх громад, - 84,5% респондентів довіряли волонтерським групам. Хоча цей показник дещо знизився, люди все ще довіряють державним інституціям. 64% респондентів вважають, що демократія є найбільш бажаним типом правління для України, про це свідчать результати соціологічного дослідження "Демократія під час війни",

проведеного Фондом "Демократичні ініціативи" імені Ілька Кучеріва. 14% респондентів вважають, що за певних обставин автократія може бути кращою за демократію, а ще 13% опитаних заявили, що для них не має значення, який тип режиму існує [25].

Не існує єдиної прийнятної моделі взаємодії між урядом та організаціями громадянського суспільства, яку можна було б застосувати в Україні. Існує багато рівнів справжнього зв'язку між урядом і народом, і кожен з них вимагає більшої участі громадян у формуванні політики та управлінні.

Для того, щоб досягти демократичного державно-громадського управління в країні, важливо збільшити залучення громадянського суспільства шляхом використання досвіду експертів у різних галузях у процесі прийняття урядових рішень, спрямованих на задоволення потреб людей у багатьох сферах суспільного життя.

Довіра громадян до інститутів громадянського суспільства зараз зростає, що частково можна пояснити розширенням діяльності громадських організацій. Водночас, зростання довіри обмежується кількома проблемами, які не були вирішені належним чином, а ті позитивні зрушення, які були започатковані, потребують подальшого розвитку. Крім того, зростанню довіри перешкоджають певні труднощі, які не були належним чином вирішені. Встановити загальні контури та визначити необхідні аспекти української моделі взаємодії держави та громади ми можемо, провівши аналіз зарубіжного досвіду використання потенціалу громадянського суспільства у формуванні та реалізації моделей політики. Це стало можливим завдяки тому, що ми змогли вивчити досвід інших країн.

Висновки до розділу 2

Громадянське суспільство - це система горизонтальних взаємодій, заснована на самоорганізації на всіх рівнях соціальної активності. Його характеризують люди, які є економічно та політично незалежними і здатні працювати разом для захисту власних інтересів.

За індексами демократії 2018 та 2023 років, складеними Economist Intelligence Unit (EIU), Україна посіла 84-те місце, опустившись на одну позицію порівняно з попереднім роком. У 2022 році рейтинг України знизився з 5,57 до 5,42 бала порівняно з 2021 роком через запровадження воєнного стану. Однак дослідники зазначають, що, незважаючи на загальне зниження Індексу демократії, в Україні у 2022 році були і позитивні фактори, такі як утвердження громадянства та національної солідарності. Опір російському вторгненню демонструє, як громадяни та інститути громадянського суспільства відстоюють принципи національного суверенітету та самовизначення. Угода про асоціацію між Україною та ЄС була схвалена Україною, і зараз важливо розглянути спільний метод аналізу роботи європейського громадянського суспільства.

Соціологічні дослідження показують, що зусилля щодо забезпечення громадської безпеки активізувалися, а український волонтерський рух під час війни став незвичним прикладом народної самоорганізації. Після 2022 року українське суспільство зіткнулося з новими небезпеками та зміною сфери діяльності, яким передували потенційно фатальні події. При оцінці довгострокової життєздатності організацій громадянського суспільства важливо враховувати діяльність політичних партій, оскільки самі партії можна розглядати як елементи політичної системи, так і громадянського суспільства. Участь громадян у суспільному житті через громадські організації, благодійні фонди та політичні партії є прикладом здатності населення до самоорганізації. У 2016-2020 роках кількість інститутів громадянського суспільства значно зросла: громадських організацій - до 22 149, громадських спілок - до 1 122, благодійних організацій - до 4 428.

Сталість ІГС була загалом стабільною протягом року, але в кількох вимірах спостерігалися покращення. Правове середовище, що регулює сектор, покращилося з прийняттям Національної стратегії розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки, а посилений діалог з урядом та високий рівень суспільної довіри до ІГС сприяли покращенню іміджу сектору в очах громадськості. Станом на 1 січня 2022 року в Україні було зареєстровано 96 543

ОГС, 2 071 спілка об'єднань громадян, 26 915 релігійних організацій, 28 792 професійні спілки, 318 творчих спілок, 20 498 благодійних організацій та 1 730 органів самоорганізації населення. Державна служба статистики України повідомила, що кількість людей, залучених до громадянського суспільства в Україні, зростає, за винятком політичних партій. Це призвело до розпаду одних політичних груп і появи інших, а також до заборони партій, які підтримували російську агресію.

Дослідження стану розвитку громадянського суспільства в Україні станом на середину 2022 року виявило такі тенденції: війна, розпочата Росією 24 лютого, стала значним викликом для неурядових організацій (НУО) та активізації діяльності волонтерських організацій. У липні 2022 року, згідно з опитуванням "Волонтерство у воєнний час", проведеним U-Report, 84,5% респондентів довіряли волонтерським групам. Щоправда, цей показник дещо знизився, але люди все ще довіряють державним інституціям. 64% респондентів вважають, що демократія є найбільш бажаним типом правління для України. Довіра громадян до інститутів громадянського суспільства зростає, але зростання довіри обмежується кількома проблемами, які не були належним чином вирішені.

РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ВОЛОНТЕРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ (ЯК ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА) ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ В УКРАЇНІ

3.1. Програма соціологічного дослідження «Мотивація участі у волонтерському русі під час воєнних дій»

Волонтерство існує давно і певною мірою було представлене ще до виникнення волонтерського руху. Незважаючи на це, дослідження тематики волонтерського руху набуває все більшого значення з огляду на обставини, що склалися в українському суспільстві.

Волонтерство у воєнний час є не лише прикладом безкорисливості з боку патріотів, які прагнуть допомогти збройним силам своєї країни, що є елементом самоорганізації суспільства, але й задовольняє раніше незадоволену суспільну потребу. Е. Дюркгейм вважав, що основною функцією соціальних інститутів є "встановлення відповідності між інституційними формами і новими потребами суспільства". Відповідно до цього правила, волонтерство має гарантувати формування зв'язку між усталеними інституційними складовими громадянського суспільства та волонтерським рухом на підтримку армії як нової суспільної потреби. Це має бути зроблено, оскільки волонтерство слугує інституцією громадянського суспільства.

З метою вивчення впливу волонтерства як чинника на модернізацію громадянського суспільства, було розроблено програму соціологічного дослідження.

Структура програми соціологічного дослідження складається із двох розділів: методологічний та методичний. На рахунок методологічного розділу, то він складається із постановки проблеми та проблемної ситуації, характеристики мети й завдань дослідження, формулювання предмета й об'єкта дослідження, емпіричного й теоретичного пояснення основних понять,

систематичного аналізу об'єкта дослідження, висування гіпотез дослідження. Щодо методичного розділу, то він містить у собі: визначення базового плану дослідження, методів обробки й аналізу даних, системи вибірки одиниць спостереження, розробку інструментарію, визначення методу збору даних. Отже, спочатку розглянемо методологічний розділ.

Якщо до виникнення волонтерства для потреб війни волонтерський рух проявлявся у відносно обмежених рамках, а його інституціоналізація відбувалася повільно і нечітко, і цей інститут не мав суттєвого впливу на життя суспільства, то під час війни волонтерський рух став вагомим чинником громадянської активності, а його інституціоналізація вже чітко усталилася. В українському суспільстві волонтерство стрімко перетворюється на політичний інститут зі значним впливом.

В рамках інститутів, що складають громадянське суспільство, волонтерство можна розглядати як різновид громадсько-політичної організації. Неурядові організації є категорією, яка підпадає під категорію "функціональні типи політичної організації громадянського суспільства". Потенціал організацій громадянського суспільства може зростати завдяки волонтерській роботі. Широко поширена думка, що волонтерський рух вирішує багато питань для військових, за які в іншому випадку відповідала б держава. Крім того, широко визнається, що перемога у війні з росією була б неможливою без волонтерства.

Для дослідження **мотивація участі у волонтерському русі під час воєнних дій** було проведено пілотажне соціологічне дослідження. За визначенням Г. Дворецької "...Пілотажне дослідження (пробне) — найпростіший вид соціологічного дослідження. Охоплює невеликі сукупності (від 20 до 100 чоловік) і має спрощену програму..."[10]. Оскільки дослідження з даної тематики нами проводиться вперше тож на матеріалах пілотажного дослідження ми ставимо на меті дослідити правильність і доцільність інструментарію дослідження як то: розробленої автором анкети. Пілотажне дослідження обрано автором перед глибоким вивченням проблеми мотивації участі у волонтерському русі. З використанням пілотажного дослідження автор ставить перед собою

завдання уточнити мету дослідження, підтвердження чи спростування висловлених гіпотез, чи правильно і повністю зрозуміло сформульовані питання для респондентів, чи запитання є недосконалими і потребують уточнення або більшої конкретизації. Автор використав пілотажне дослідження оскільки проблема мотивації участі у волонтерському русі під час воєнних дій вивчена не повною мірою.

Методом збору первинної інформації буде обране анкетування за допомогою Google forms, що дозволить швидко зібрати дані без зайвих затрат.

Проблема соціологічного дослідження: недостатність знань та мотивації, щодо участі у волонтерському русі.

Об'єкт дослідження - волонтерська діяльність.

Предмет дослідження - мотивація до волонтерського руху в українському суспільстві, чинники, що впливають на вибір заняття волонтерською діяльністю, «псевдоволонтери» як негативна сторона волонтерської діяльності, бачення волонтерів розвитку волонтерської діяльності далі.

Головна гіпотеза: волонтерство та волонтерські організації (як інститути громадянського суспільства) є одним з дієвих чинників модернізації суспільного життя.

Гіпотези:

1. Всі громадяни України розуміють, що таке «волонтерська діяльність».
2. Всі громадяни України розрізняють волонтерство і благодійність.
3. Більшість громадян України залучені до волонтерської діяльності під час воєнних дій.
4. Громадяни України повністю довіряють волонтерам та волонтерським організаціям.
5. Волонтерство приносить лише користь.

В сучасних умовах основними мотивами участі у волонтерській роботі є альтруїстичне бажання волонтерів допомогти іншим, а також самоствердитися в процесі добровільницької діяльності, досягти особистісного і професійного розвитку.

Мета дослідження: з'ясувати, що мотивує волонтерів, особливості роботи, особистий досвід волонтерів та вплив волонтерства на модернізацію суспільного життя.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати якими видами волонтерства займаються українці під час війни.
2. З'ясувати про які види волонтерства знають українці.
3. Виявити мотивацію залучення до волонтерської діяльності .
4. Виявити матеріальні чинники, які перешкоджатимуть волонтерській діяльності.
5. Дослідити, як респонденти ставляться до появи "псевдоволонтерів" та їх "шкідницької діяльності", а також визначити, чи існує кореляція між зростанням або зниженням довіри до волонтерських груп і появою "псевдоволонтерів".
6. Дослідити прогнози щодо подальшого зростання волонтерства в українському суспільстві під час воєнного стану та після перемоги.

Інтерпретація основних понять:

Волонтер - соціально активна особа, яка з власного бажання самостійно чи під егідою волонтерської організації надає допомогу армії України, пораненим, комбатантам, їх сім'ям, ВПО та іншим і не отримує ніякої матеріальної допомоги.

Волонтерська діяльність – безкорислива добровільна діяльність корисна для суспільства і може здійснюватись як окремими особами, так і організаціями.

Волонтерська організація – це добровільне об'єднання осіб для задоволення суспільних інтересів шляхом допомоги тим, хто її потребує. "Система мотивів, яка визначає конкретні форми людської діяльності або поведінки" - ось, що ми маємо на увазі, коли говоримо про мотивацію. Це заохочення себе або інших до дій, спрямованих на досягнення індивідуальних та колективних цілей організації.

«Псевдоволонтер» – шахрай який з допомогою злочинних дій привласнює зібрані волонтерські пожертви, донати задля задоволення своїх матеріальних потреб під виглядом збору матеріальної допомоги для тих, хто її потребує.

Для визначення та опису **мотивація участі у волонтерському русі під час воєнних дій** планується проведення розвідувального соціологічного дослідження.

Отримані в ході опитування результати можуть стати основою для подальшого розвитку досліджень актуальних сьогодні тем щодо чинників впливу волонтерського руху на модернізацію суспільства.

Набір інструментів можна додатково адаптувати до ширшої вибірки та визначити мотивацію до участі у волонтерському русі.

Аргументування системи вибірки одиниць спостереження.

У даному дослідженні варто використовувати стихійну не випадкову вибірку, тому що саме вона досить практична у волонтерському середовищі. Крім того, це дозволить отримати репрезентативні дані й економно використати сили та час при проведенні даного дослідження.

Генеральною сукупністю дослідження є українці, як ті, що не змінювати місця проживання з 24.02.22 так і ВПО і біженці. Географія опитаних не враховувалась, так як ми не ставили за мету проаналізувати вплив географічного чинника на волонтерство. Також ми не мали на меті встановити хто більш мотивований до волонтерства: жінки чи чоловіки, то ж не розділяли респондентів за гендерною приналежністю. Респондентами були громадяни України віком від 14 до 65 років.

Вибіркова сукупність – 50 респондентів.

Метод збору даних: анкетне опитування за допомогою Google forms, який дозволить швидко зібрати інформації від респондентів з найменшими часовими витратами інтерв'юера.

Метод обробки даних

Результати опитування будуть проаналізовані за допомогою статистичного програмного забезпечення, такого як SPSS та Excel, після того, як вони будуть зібрані.

Дані програми будуть використані для:

- Випробовування методичного інструментарію на точність та якість.
- Інтерпретації соціологічних даних у певні ознаки, які являються соціологічними даними, співвідношення з цілями та завданнями даного дослідження.
- Визначення статистичних закономірностей і певних залежностей, які дадуть змогу встановити певні висновки та узагальнення.

Інструментарій дослідження

АНКЕТА

Шановний респонденте! Дозвольте Вас запросити до участі в соціологічному опитуванні. Головна мета цього дослідження – проаналізувати мотивацію участі у волонтерській діяльності під час воєнних дій в Україні. Участь в опитуванні являється анонімною та добровільною. Усі отримані дані будуть використані винятково в наукових цілях (в межах написання кваліфікаційної роботи).

1. Чи відоме Вам поняття "волонтерська діяльність"? *

Виберіть лише один варіант.

- Так, відоме з особистого практичного досвіду волонтерства
- Так, маю можливість спостерігати за роботою волонтерів
- Маю загальне уявлення
- Ні, вперше чую про таку активність
- Ніколи не цікавив зміст такого поняття

2. Як Ви ставитесь до "волонтерства як суспільного явища"? *

Виберіть лише один варіант.

- Позитивно
- Залежно від ситуації

- Абсолютно байдуже
- Негативно

3. Чи довіряєте Ви волонтерам та акціям, які проводять волонтери? *

Виберіть лише один варіант.

○ Повністю та беззаперечно довіряю всім волонтерам та акціям, які вони проводять

○

○ Довіряю лише добре знайомим волонтерам

○ Обережно ставлюсь до подібних заходів та проектів, мав(мала)

негативний досвід

○ Взагалі не довіряю

4. Чи брали Ви участь у волонтерській діяльності? *

Виберіть лише один варіант.

○ Так, займалась цим раніше

○ Займаюсь волонтерською діяльністю час від часу

○ Ніколи не займався (займалась) цим

○ Краще благодійність ніж волонтерство

5. Чи розрізняєте Ви поняття "волонтерство" і "благодійність"? *

Виберіть лише один варіант.

○ Так

○ Ні

6. Які фактори, на вашу думку, можуть стати перешкодою до волонтерства? *

Виберіть лише один варіант. Байдужість до проблем оточуючих

○ Недостатність інформації про акції, події, волонтерські організації

○ Нестача часу

○ Відсутність матеріальної винагороди

○ Інше

7. Що, на Вашу думку, може спонукати людей займатися волонтерською діяльністю? *

Виберіть лише один варіант.

- Бажання допомогти нужденним
- Надбання корисних соціальних і практичних навичок
- Можливість спеціалізованого навчання, програми обміну
- Додатковий бонус в мотиваційному листі при вступі до ЗВО
- Матеріальні стимули
- Інше

8. Що мотивує саме Вас займатися волонтерською діяльністю? *

Виберіть лише один варіант.

- Альтруїстичний мотив
- Допомога іншим
- Безкоштовне набуття професійних навичок
- Розвиток навичок у спілкуванні
- Реалізація власних ідей
- Наближаю Перемогу
- Вирішення власних психологічних проблем
- Інше

9. За яких умов Ви готові допомагати іншим? *

Виберіть лише один варіант.

○ Якщо все добре у особистому житті
(фізичне/ментальне/матеріальний добробут)

- Якщо іншим більше потрібна допомога, ніж мені
- Інше

10. Виберіть матеріальну причину, через яку Ви б відмовилися займатися волонтерством. *

Виберіть усе, що підходить.

- В людини закінчуються власні гроші
- Потрібно шукати роботу
- Припиняється або зменшується підтримка з боку інших людей чи установ

○ Відсутній час на те, щоб займатись волонтерством, оскільки або працюю, або приділяю увагу родині

○ «Сімейні обставини» (без конкретизації) - Не дозволяє стан здоров'я

11. Виберіть моральну причину відмови від волонтерства. *

Виберіть усе, що підходить.

○ Важко постійно бачити чуже горе («я б не зміг бути волонтером і проживати горе кожної людини»)

○ Вигорання та втома (як емоційна, так і фізична)

○ Втома від невдячних отримувачів допомоги («Ти хочеш щось зробити, а вони можуть тобі трішечки насолити»)

○ Відсутність морального ресурсу

○ Страх відповідальності

○ Розчарування

○ Страх осуду

12. Чи впливає наслідування на вибір стати волонтером? *

Виберіть лише один варіант.

○ Участь друзів чи знайомих у волонтерстві - і я не зміг (не змогла) бути осторонь

○ Беру приклад з батьків

○ Друзі попросили допомогти у волонтерському проєкті

13. Які напрямки волонтерства Ви вважаєте сьогодні найбільш актуальними? *

Виберіть лише один варіант.

○ Підтримка людей у СЖО

○ Допомога українським військовим

○ Допомога постраждалим внаслідок воєнних дій чи окупації

○ Турбота про довкілля (еко-волонтерство)

○ Допомога бездомним тваринам

○ Поширення гуманістичних та альтруїстичних ідей та настроїв в суспільстві

- Організація дозвілля
- Збір коштів на мавіки, дрони, хаймарси виконання ремонтних робіт

інше

14. До яких видів волонтерства Ви б змогли долучитися або займаєтесь ними сьогодні? *

Виберіть лише один варіант.

- Підтримка людей у СЖО
- Допомога українським військовим
- Допомога постраждалим внаслідок воєнних дій чи окупації
- Турбота про довкілля (еко-волонтерство)
- Допомога бездомним тваринам
- Поширення гуманістичних та альтруїстичних ідей та настроїв в

суспільстві

- Організація дозвілля
- Збір коштів на мавіки, дрони, хаймарси виконання ремонтних робіт

інше

15. Назвіть конкретні волонтерські організації, які Вам відомі. *

16. Чи стикалися Ви з "псевдоволонтерами"? *

Виберіть лише один варіант.

- Так
- Ні

17. Які винагороди ви отримували під час волонтерської діяльності? *

18. Вкажіть Ваш вік. *

19. Де Ви проживаєте на даний момент? *

Виберіть лише один варіант.

- В Україні, місце проживання не змінювалося з 24.02.22

- В Україні, місце проживання змінилося після 24.02.22
- Вийшли з України після 24.02.22
- Інше

20. Чи можуть бути волонтерські організації чинником модернізації суспільного життя. Якщо так, то яким чином зможуть модернізувати? *

Дякую Вам за участь в опитуванні!

3.2. Аналіз результатів соціологічного дослідження

З метою вивчення мотивації щодо участі у волонтерській діяльності, та впливу волонтерських організацій на модернізацію суспільного життя було розроблено відповідну анкету з переліком запитань. За допомогою Google forms було опитано 50 респондентів віком від 14 до 65 років (рис. 3.2.1.). Генеральною сукупністю дослідження є українці, як ті, що не змінювати місця проживання з 24.02.22 так і ВПО і біженці. Географія опитаних не враховувалась, так як ми не ставили за мету проаналізувати вплив географічного чинника на волонтерство. Також ми не мали на меті встановити хто більш мотивований до волонтерства: жінки чи чоловіки, то ж не розділяли респондентів за гендерною приналежністю.

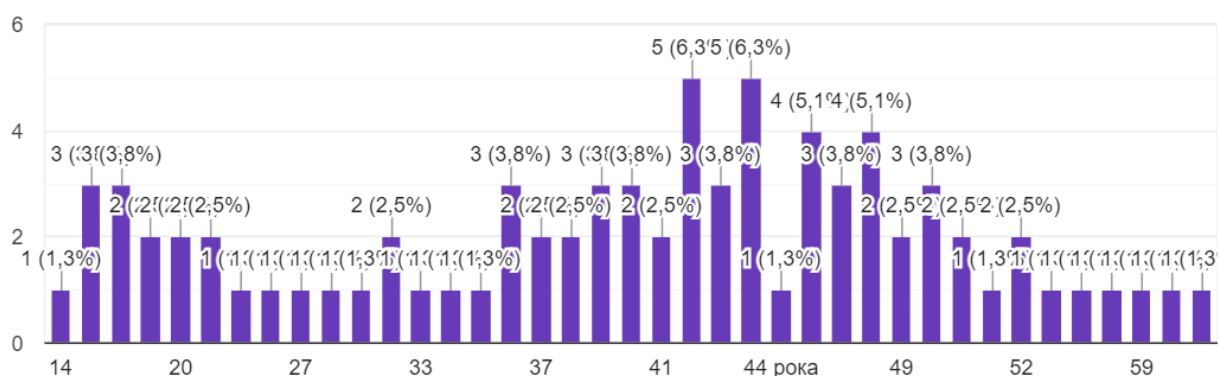

Рис. 3.2.1. Структура респондентів за віком

Загальні результати дослідження свідчать про те, що більшість опитаних знайомі з поняття «волонтерська діяльність» та беруть безпосередню участь у

волонтерській діяльності: «відоме з особистого практичного досвіду волонтерства 60% , мали можливість спостерігати за роботою волонтерів – 32% та мають загальне уявлення про волонтерство – 8% (Рис 3.2.2)

Чи Відоме Вам поняття "Волонтерська діяльність"?

50 відповідей

Рис. 3.2.2. Поінформованість про поняття «волонтерська діяльність»

Позитивним є той факт, що жоден з опитаних респондентів не відповів «вперше чую про волонтерство» або ж «ніколи не цікавив зміст такого поняття», що свідчить про емпатію наших громадян, та соціальну волонтерську, благодійну чи філантропічну активність.

Серед опитаних 98% респондентів усвідомлюють суттєву різницю між поняттям «волонтерська діяльність» і «благодійність» (Рис 3.2.3).

Чи розрізняєте Ви поняття "волонтерство" і "благодійність"?

50 відповідей

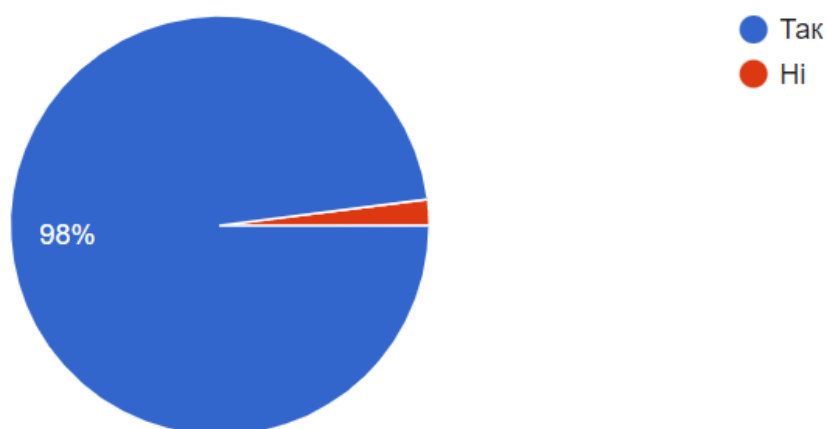

Рис. 3.2.3. Чи розрізняєте Ви поняття «волонтерство» і «благодійність»?

Також в опитуванні було доведено ще одну гіпотезу, що «громадяни України ставляться позитивно до такого суспільного явища як волонтерство». В результаті опитування маємо 88% позитивного ставлення до такого явища як «волонтерство», а 12% респондентів дали відповідь, що їх ставлення до волонтерства змінюється в залежності від ситуації, з якою вони стикалися або в результаті волонтерства, або допомагаючи волонтерам.

Як Ви ставитесь до "волонтерства як суспільного явища"?

50 відповідей

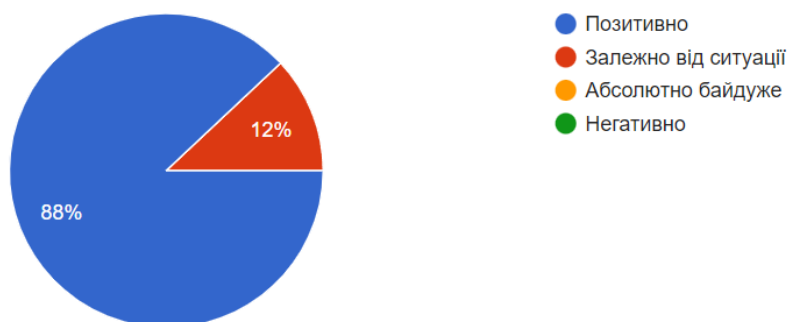

Рис. 3.2.4. Як ви ставитесь до волонтерства як до суспільного явища?

На вказані 12% перемінного позитивного ставлення до волонтерства вплинув, на думку автора, той факт, що респонденти мали негативний досвід та стикалися з «псевдоволонтерами» (Рис. 3.2.5.).

Чи стикалися Ви з "псевдоволонтерами"

50 відповідей

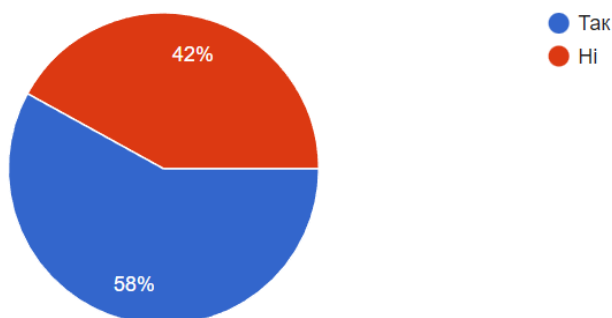

Рис. 3.2.5. Чи стикалися Ви з псевдоволонтерами?

Але навіть цей досвід не змусив респондентів ставитися «абсолютно байдуже» чи «негативно» до волонтерства, або ж змусив взагалі відмовитися від нього.

Оскільки переважна більшість опитуваних зананчила «волонтерство» як позитивне суспільне явище, вважаємо за доцільне охарактеризувати рівень довіри респондентів до заходів, які проводять волонтери.

Чи довіряєте Ви волонтерам та акціям, які проводять волонтери

50 відповідей

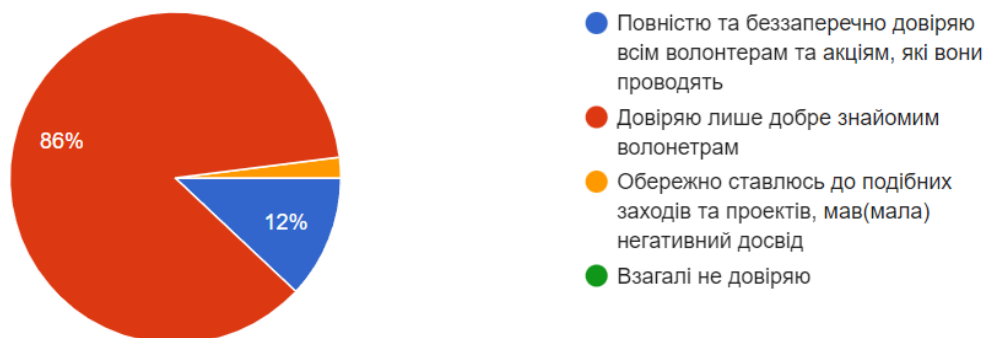

Рис. 3.2.6. Чи довіряєте Ви волонтерам та акціям, які проводять волонтери?

Слід зазначити, що відсутність довіри до волонтерських заходів не висловив жоден з респондентів, 2% опитуваних з обережністю ставляться до волонтерських заходів, на що мав вплив негативний досвід з «псевдоволонтерством». Також зазначений фактор вплинув на те, що 88% опитуваних довіряють лише добре знайомим волонтерам і беруть участь лише у їх проектах. Лише 12% опитуваних має повну і беззаперечну довіру до всіх волонтерських проектів.

Прохання назвати конкретні волонтерські організації не виникало труднощів у жодного респондента, що говорить про довіру громадян України до волонтерській організації, та всебічної підтримки їх волонтерських проектів.

Перелічимо волонтерські організації, які мають довіру громадян:

«Січ», «Повернись живим», "Серце патріота", «Армія SOS», «Support Azov», «Центр допомоги армії», просто волонтери, «Карітас», «Вогник Запоріжжя», «Червоний Хрест», «ГО Брати по зброї», «Мережа партнерів проекту «Норвегія-Україна», «Волонтерська Сотня Львів», «Аптечка на колесах», «Бандерівський схрон», «Фонд Порошенка», ГО "Справа громад" ,

Однодумці" (Черкаси), «...багато тих хто офіційно не зареєстровані як волонтерська організація, але це їм не заважає плести захисні сітки для армії, готувати та передавати продукти харчування на передову..», «Згряя», БФ Промінь Надії, БФ Наталії Носової, «Крила Фенікса», Запорізький обласний центр молоді, БФ"Молодь майбутнього", «Допомога армії» «фонд Притулки», «Українська Січ», «Черкаські Лисиці», «ГО "Паляниця" (Чернігів)», Фонд Сергія Притули, БФ "Гуркіт", ВМГО "ФРІ", Українська федерація банків продовольства, Волонтерський дім, Марш Жінок, Ліга Жінок, «Одіссей», Всеукраїнський Центр "Волонтер". Волонтери в країнах Європи, які опікуються біженцями, Паляниця; Карітас; Посмішка дитини; Вогник;, волонтерські збори Юлії Смірної, Ірини Гук, Василюни Думан, Ініціатива Люті пташки, Фонд Таблеточки, Фонд Краб, Організація збирає кошти на оптику для снайперів, Центр допомоги армії, ГО Наш Батальйон, ГО Інститут розвитку міста, ГО Тарасів шлях, БФ Інни Байдури,, ГО Мурашки, Наш батальйон, Карітас Запоріжжя; Повернись живим; Вогник Запоріжжя; Медичний батальйон «Госпітальєри», Українська Волонтерська Служба, Rotary International, Громадська Спілка 68 Ротарі клубів України «Ротарі Інтернешенел Дистрикт 2232», в Черкасах - Rotary club Cherkasy, МБФ «Небайдужі», Центр Гостинності, ГО "Справа Громад", хаб Донеччина.

Чи брали Ви участь у волонтерській діяльності?

50 відповідей

 Копіюват

Рис. 3.2.7. Чи брали Ви участь у волонтерській діяльності?

Виходячи з діаграми (рис 3.2.7.) 76% опитуваних або займаються волонтерством зараз, або мали досвід волонтерства. Не брали участь у волонтерській діяльності 20%, а 4% вважають благодійність кращою за волонтерство. Що свідчить про активну громадянську позицію, та небайдужість до Перемоги та розвитку України.

Оскільки 20% опитаних не займалися волонтерством жодного разу, вважаємо за доцільне проаналізувати вплив факторів, які або перешкоджають займатися волонтерством чи благодійністю, або ж навпаки, стимулюють до волонтерства.

Які фактори, на вашу думку, можуть стати перешкодою до волонтерства?

 Копіюва

50 відповідей

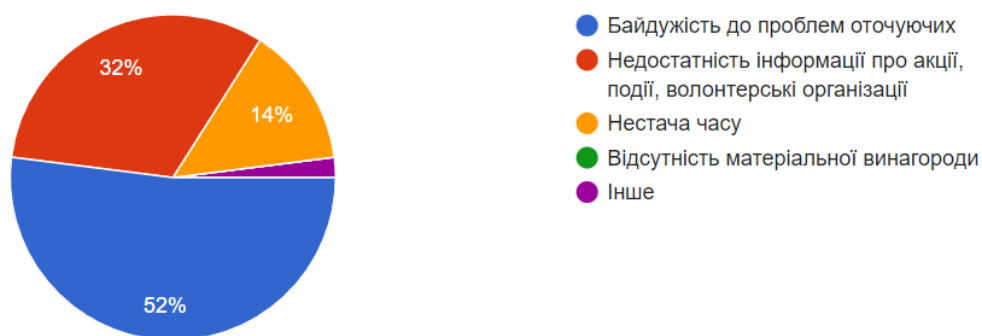

Рис. 3.2.8. Які фактори є перешкодою до волонтерства?

На думку опитаних, найбільш вагомою і суттєвою причиною, що є перешкодою до волонтерської діяльності є байдужість до проблем інших - 52%, 32% становить низька поінформованість про проведення волонтерських заходів, 14% це нестача часу для волонтерства. Жоден з опитаних не вказав відсутність матеріальної вигоди, як перешкоду для волонтерства. Цікавим є той факт, що з 10 респондентів які «ніколи не займалися волонтерством» 4 вказали причину «недостатність інформації про волонтерські заходи», нестача часу не дає змоги 2 особам займатися волонтерством, та 4 респонденти вказали причину «байдужість до проблем інших».

Що, на Вашу думку, може спонукати людей займатися волонтерською діяльністю?

50 відповідей

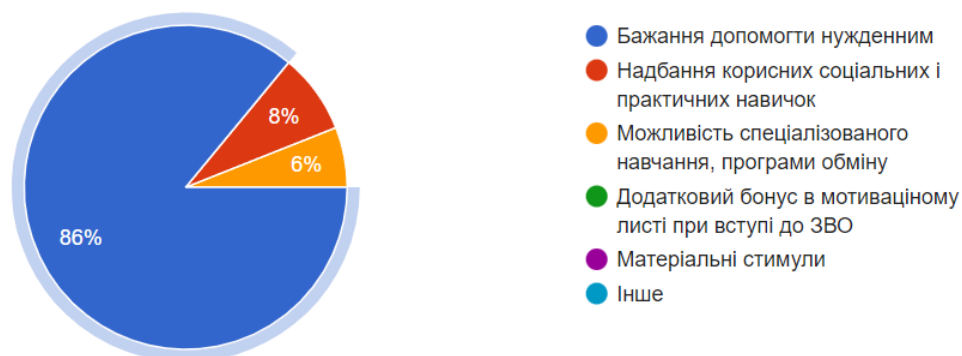

Рис. 3.2.9. Що на Вашу думку, може спонукати людей займатися волонтерською діяльністю?

За результатами опитування 86% респондентів стали на шлях волонтерства через бажання допомогти нужденним, 8% хочуть набути корисних соціальних і практичних навичок під час проведення волонтерських заходів, 6% розглядає волонтерство як можливість безкоштовно скористатися міжнародними та спеціалізованими програмами обміну. Жоден з респондентів не зазначив матеріальні стимули як причину волонтерства. Також, на відміну від зарубіжних країн, у нас ще не розповсюджені додаткові бонуси за волонтерство при працевлаштуванні, але вже другий рік у мотиваційних листах при вступі до ЗВО можна вказати волонтерство як додатковий з мотивів при вступі на допомагаючі спеціальності.

Найбільшим і найнезаперечнішим мотивом, щодо волонтерства і волонтерської діяльності є наближення Перемоги у війні з росією – 40% обрало цей мотив, також 40% стоїть за альтруїстичною волонтерською діяльністю. Безкоштовне набуття професійних навичок під час волонтерства обрали 6% респондентів, 8% реалізують власні ідеї у волонтерстві, 2% вирішують власні психологічні проблеми, 2% одночасно і Наближають Перемогу і вирішують власні психологічні проблеми «...Пункти Наближаю Перемогу і вирішення власних психологічних проблем. Це заспокоює трохи, коли ти розумієш, що теж зробив щось, хоч малу частину, для Перемоги...» та 2% відповіли «...Допомога

іншим та реалізація ідей як результат набуття навичок. Це комплексна "вправа". Моє волонтерство почалося давно і не з гуманітарки. Тому моя мотивація скоріше допомога нужденним...» - це твердження, на думку автора, найповніше характеризує спонуку до волонтерства в даний час.

Думки респондентів, стосовно того, коли і в якому ресурсному стані вони готові допомагати іншим розділилися таким чином.

За яких умов Ви готові допомагати іншим?

 Копіюв.

50 відповідей

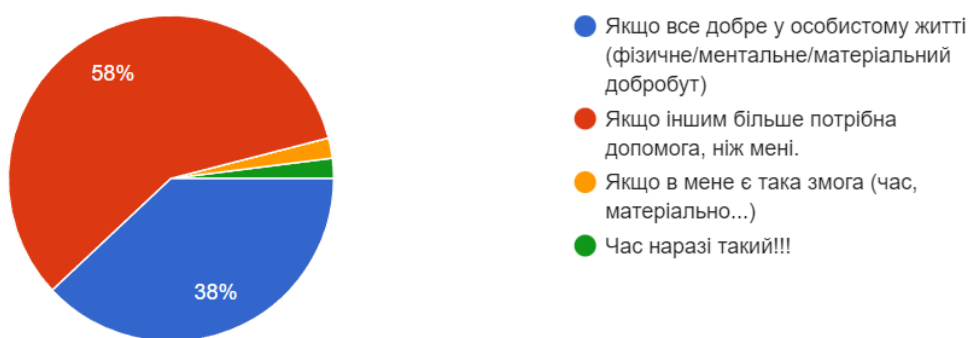

Рис. 3.2.10. За яких умов Ви готові допомагати іншим?

38% респондентів готові допомагати коли мають власний внутрішній і зовнішній ресурс, 58% готові допомагати навіть з незначним фізичним, психічним, психологічним ресурсом тоді, коли іншим більше потрібна допомога, 2% коли мають час та фінанси, 2% вважають, що «...час зараз такий...» і допомагати потрібно не дивлячись ні на що.

Оскільки 38% зазначили, що мотивуючим фактором є наявність ресурсу матеріального чи морального, то доцільним буде розгляд наступних чинників, відсутність яких змусить припинити займатися волонтерством.

Виберіть причину матеріальну, через яку Ви б відмовилися займатися волонтерством

50 відповідей

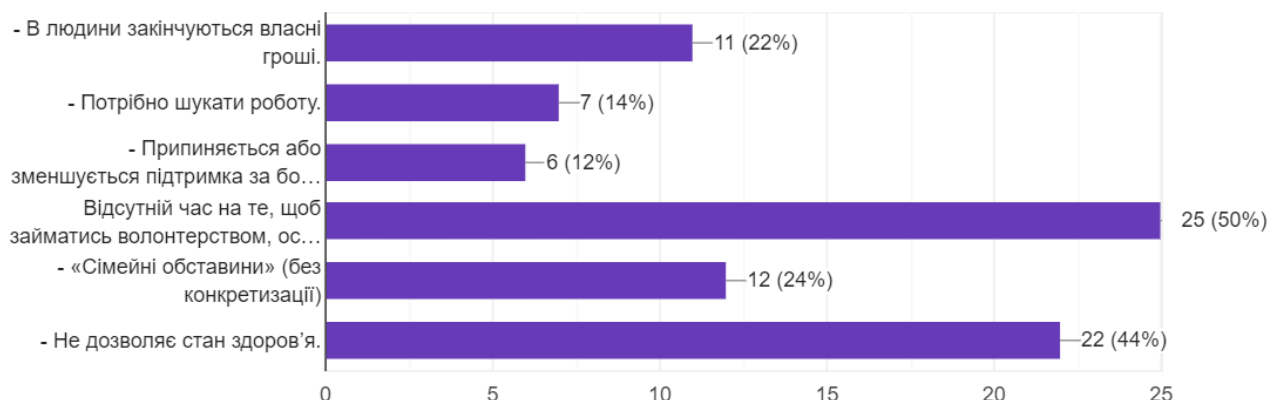

Рис. 3.2.11. Матеріальні чинники впливу відмови від волонтерства.

Найсуттєвішою причиною припинення волонтерства або відмови від волонтерства є час – обрало 50% респондентів та стан здоров'я - 22% респондентів.

Виберіть моральну причину відмови від волонтерства

48 відповідей

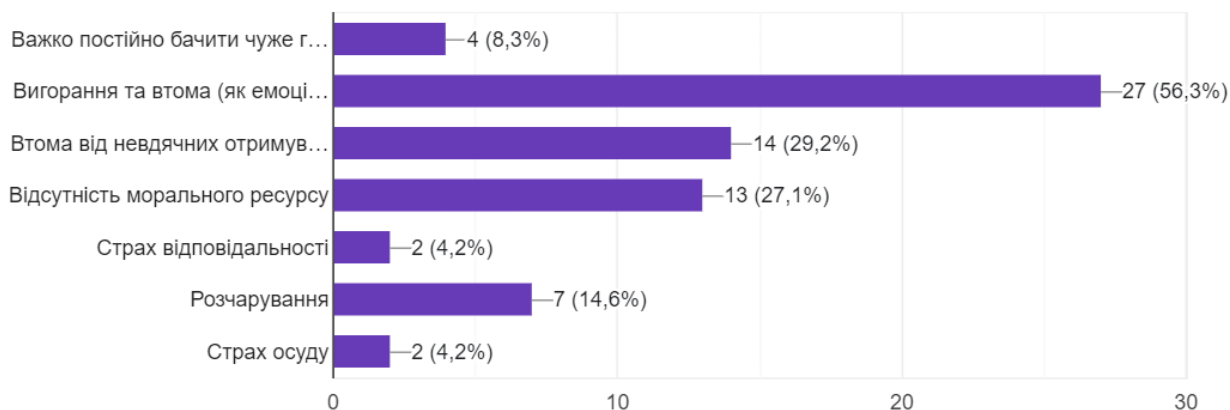

Рис. 3.2.12. Моральні чинники відмови від волонтерства.

Вигорання та втоми (як емоційну, так і фізичну) вказали найбільш впливовим фактором відмови від волонтерства 56,3%, втому від невдячних отримувачів – 29,2% та відсутність морального ресурсу 27,1%.

Зважаючи на те, що війна все ще триває, і волонтерство є вкрай необхідним, хочеться зазначити, які моральні стимули допомагають не вигорати волонтерам, а працювати на перемогу далі.

Які винагороди ви отримували під час волонтерської діяльності

«...Подяка...» чи «...Подяки...», «...Листи-подяки, шеврони, бойові трофеї...», «...Виключно моральні...», «...Солодощі...», «...Краща нагорода це наша Перемога, усміхнені обличчя дітей та сльози радості наших захисників. Слова не потрібні все і так зрозуміло. Добре щоб держава не ставила палки в колеса волонтерам, а всіляко підтримувала та допомагала...», «...Ніяких фінансових. Лише нові знайомства...», «...респект і уважуху...», «...Подяка міського голови...», «...Радість людей...», «...Чай та печиво...», «...Відео від Кракена, де люди дякували Богу що в пакунку є кава...», «...щира вдячність від людей...», «...Дякую від воїнів...», «...Усвідомлення, що моя допомога корисна...», «...Позитивне ставлення і підтримку від організаторів проекту...», «... Слова підтримки...», «...Респект і уважуху. Грамоту...»

Відповідно до Закону України «Про волонтерство і волонтерську діяльність» автором було сформульовано питання про найбільш актуальні напрямки волонтерства в Україні.

Які напрямки волонтерства Ви вважаєте сьогодні найбільш актуальними?

 Копіювати

50 відповідей

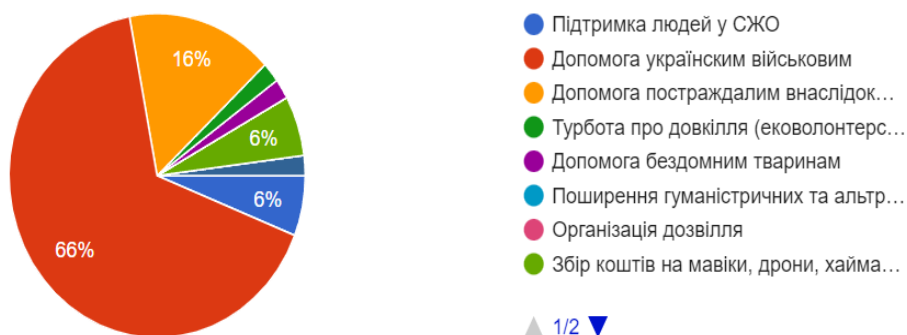

Рис. 3.2.13. Які напрямки волонтерства Ви вважаєте найбільш актуальними?

За результатами опитування можна зробити висновки, що найбільш актуальним видом волонтерської допомоги в даний час є допомога військовим - 66%, допомога постраждалим внаслідок воєнних дій чи окупації - 16%,

підтримка людей у СЖО – 6%, збір волонтерами коштів на мавіки, дрони, хаймарси – 6%, також залишається важливим еко-волонтерство – 2% (ми ще не зовсім усвідомлюємо наскільки постраждала наша екологія від війни) та 2% зоо-волонтерство.

Рис. 3.2.14. До яких видів волонтерства Ви б змогли долучитися чи займаєтесь ними сьогодні

Респондентам також було поставлено питання, яким видом волонтерської діяльності вони займаються в даний час. 68% осіб відповіли, що волонтерять на допомогу армії та військовим, 6% відсотків підтримують людей у СЖО (результати актуальності даного виду волонтерства та волонтери, які приділяють вказаному питанню увагу – співпадає), 8% допомагає постраждалим внаслідок воєнних дій та окупації, 4% займаються еко-волонтерством, 4% опікуються бездомними тваринами, 4% збирають кошти на мавіки, дрони, хаймарси, що також можна віднести до допомоги військовим, 2% плетуть маскувальні сітки, 2% займаються ремонтними роботами, 2% одночасно допомагають українським військовим, бездомним тваринам, турбуються про довкілля.

Ще одна гіпотеза, яку ми мали довести нашим опитуванням: «Чи можуть бути волонтерство і волонтерські організації (як одні з найяскравіших представників інститутів громадянського суспільства) чинники модернізації суспільного життя. Думки респондентів розділилися.

23,6% не можуть відповісти на поставлене запитання, оскільки не знають, що таке «інститути громадянського суспільства», не знайомі з їх функціями та можливостями впливу.

12,7% вважають, що волонтерство не може бути чинником модернізації суспільного життя.

63,7% вважають, що волонтерські організації та волонтерство є чинником модернізації суспільного життя. Приклад того, як цей інститут громадянського суспільства може впливати на суспільне життя наведено в цитатах респондентів:

«...Звісно. Бо вони як ніхто, глибоко знають проблему і мають експертизу. А отже, такі організації можуть створювати закони і підзаконні акти. Також свідченням тому є призначенням экс-керівника фонду Повернись живим Віталія Дейнеги на посаду в МОУ. Так само чинний і попередній президент збирали зустрічі з волонтерами. Так само, наглядова рада при МОУ сформована з волонтерів. Або, наприклад, пошиття нової військової форми та повна зміна емблем бригад - це теж результат волонтерської ініціативи...».

«...Підготовка та подання законопроектів для зменшення податкового навантаження на підприємців, які готові стати благодійниками та надавати пожертви для роботи волонтерських організацій в їх гуманітарних місіях допомоги українцям під час війни та в період відбудови країни після перемоги...»

«...Так. Волонтерство є потужним засобом для залучення більшої кількості людей. Дозволяє людям і громадам брати участь у власному зростанні. Завдяки волонтерству громадяни розвивають свою стійкість, покращує базу знань та отримують почуття відповідальності за власну громаду...»

«...Просвітницькі кампанії щодо зміни соціальних норм в суспільстві по відношенню до волонтерства і благодійності. Виховання дітей і молоді з дитинства у традиціях безоплатної допомоги іншим...»

«...Можуть. ГО на сьогодні - це ресурс, який допомагає, підтримує та продукує інноваційні підходи у вирішення проблем, які виникають в суспільстві...»

«...Як важіль розвитку громадянського суспільства. Як чинник підвищення відповідальності за навколишнє середовище...», «...Так. Адвокація і лобізм. Чим більше людей які знають як працює система, тим більше думок як її допрацювати...», «...Волонтери відчують запиту сьогодення і задовольняють їх. То ж вони і є тими, хто модернізує життя...», «...Так, об'єднання людей для допомоги іншим у різних сферах життя та допомогою тваринам...», «...Бути одним з дієвих механізмів змін, та мають змогу впливати на думку громадськості...», «...Посилують соціальну відповідальність та громадянську позицію населення...», «...Можуть, завдяки волонтерам наше суспільство змінюється, стає кращим...», «...Так, можуть, допомога військовим, людям з СЖО, еко-волонтерство...», «...Поширювати і доносити свої ідеї до більшої кількості людей...», «...Це приклад братерства, людяності, взаємовиручки та допомоги...», «...Так, адже вони можуть змінити життя суспільства на краще...», «...Приділяти більше уваги конкретним потребам суспільства...», «...Вчити людей жити в Україні, а не використовувати її...», «...Можуть. Новими ідеями і новими навичками...», «...Популяризація волонтерства у суспільстві...», «...Люди почнуть допомагати один одному...», «...Так, допоможуть побороти корупцію...», «...Тільки якщо організації дієві...», «...Перехід волонтерів у владу...», «...шляхом проведення локальних заходів та акцій, поширення інформації про свою діяльність, як прикладу для наслідування...»

Отже, гіпотеза, що «волонтерські організації та волонтерство є чинником модернізації суспільного життя» доведена.

Висновки до розділу 3. На завершення важливо зазначити, що соціологічне дослідження, проведене для вирішення завдань цієї роботи, підтвердило наведені нижче припущення:

Гіпотези:

1. Всі громадяни України розуміють, що таке «волонтерська діяльність».
2. Всі громадяни України розрізняють волонтерство і благодійність.

3. Більшість громадян України залучені до волонтерської діяльності під час воєнних дій.

4. Громадяни України повністю довіряють волонтерам та волонтерським організаціям. - гіпотеза доведена. Дуже малий відсоток громадян України не довіряє волонтерам.

5. Волонтерство приносить лише користь – гіпотеза спростована. Справжнє волонтерство приносить користь - псевдоволонтерство шкодить суспільству.

Під час написання даного соціологічного дослідження було:

1. ***Проаналізовано чи відоме респондентам поняття «волонтерство і волонтерська діяльність» і чи диференціюють респонденти поняття «волонтерство» і «благодійність».*** На основі аналізу соціологічного дослідження можемо стверджувати, що більшість опитаних знайомі з поняттям «волонтерська діяльність» та беруть безпосередню участь у волонтерській діяльності: «відоме з особистого практичного досвіду волонтерства 60%, мали можливість спостерігати за роботою волонтерів – 32% та мають загальне уявлення про волонтерство – 8%

2. ***З'ясували ставлення респондентів до волонтерства як до суспільного явища.*** Оскільки переважна більшість опитаних зазначила «волонтерство» як позитивне суспільне явище, вважаємо за доцільне охарактеризувати рівень довіри респондентів до заходів, які проводять волонтери.

3. ***Чи довіряє суспільство волонтерам повністю.*** Слід зазначити, що відсутність довіри до волонтерських заходів не висловив жоден з респондентів, 2% опитуваних з обережністю ставляться до волонтерських заходів, на що мав вплив негативний досвід з «псевдоволонтерством». Також зазначений фактор вплинув на те, що 88% опитуваних довіряють лише добре знайомим волонтерам і беруть участь лише у їх проектах. Лише 12% опитуваних має повну і беззаперечну довіру до всіх волонтерських проектів. Було наведено волонтерські організації які мають стовідсоткову довіру громадян.

4. Досліджено відсотковий склад тих хто брав участь у волонтерській діяльності. Охарактеризовано види волонтерської діяльності, якими займаються громадяни України впродовж війни. Виходячи з діаграми (рис 3.2.7.) 76% опитуваних або займаються волонтерством зараз, або мали досвід волонтерства. Не брали участь у волонтерській діяльності 20%, а 4% вважають благодійність кращою за волонтерство. Що свідчить про активну громадянську позицію, та небайдужість до Перемоги та розвитку України.

5. Вказано моральні та матеріальні причини, які можуть вплинути на припинення волонтерської діяльності громадянами України.

Найбільшим і найнезаперечнішим мотивом, щодо волонтерства і волонтерської діяльності є наближення Перемоги у війні з росією – 40% обрало цей мотив, також 40% стоїть за альтруїстичною волонтерською діяльністю. Безкоштовне набуття професійних навичок під час волонтерства обрали 6% респондентів, 8% реалізують власні ідеї у волонтерстві, 2% вирішують власні психологічні проблеми, 2% одночасно і Наближають Перемогу і вирішують власні психологічні проблеми *«...Пункти Наближаю Перемогу і вирішення власних психологічних проблем. Це заспокоює трохи, коли ти розумієш, що теж зробив щось, хоч малу частину, для Перемоги...»* та 2% відповіли *«...Допомога іншим та реалізація ідей і як результат набуття навичок. Це комплексна "вправа". Моє волонтерство почалось давно і не з гуманітарки. Тому моя мотивація скоріше допомога нужденним...»* - це твердження, на думку автора, найповніше характеризує спонуку до волонтерства в даний час.

ВИСНОВКИ

Реалізація вказаної мети кваліфікаційної роботи передбачала вирішення наступних дослідницьких завдань:

1. Опрацьовано понятійний апарат та систематизоване тлумачення понять «інститути громадянського суспільства».

Необхідною і достатньою умовою для уніфікації основних ідей дослідження є формулювання та визначення понятійно-категоріального апарату.

Такі виміри, як кількість інститутів, що виникають у громадянському суспільстві, та середовище для їх створення, є прикладами факторів, що впливають на ступінь інституціоналізації громадянського суспільства, а також на тип цієї інституціоналізації. Що стосується словосполучення "інститут громадянського суспільства", або скорочено ІГС, то воно позначає невід'ємний компонент організаційної структури громадянського суспільства [26, с. 20-22]. Його основними проявами є наступні:

- структури, засновані на спільності інтересів, що діють на основі горизонтальних зв'язків (громадські організації, профспілки тощо);
- політичні партії, які вважають, що досягнення консенсусу з іншими організаціями громадянського суспільства щодо основних суспільних ідеалів має бути основним напрямком їхньої діяльності;
- правова держава та її апарат;
- різного роду об'єднання, що діють на основі реального самоврядування (територіальні, виробничі, за інтересами тощо, а також їх органи);
- правова держава та її апарат.

У загальних рисах ІГС можна описати як сукупність усіх організаційних структур, члени яких мають цілі та обов'язки, що становлять спільний інтерес, а також діють як посередники між органами державної влади та громадянами. Це абстрактне визначення того, що таке ІГС [14].

Підсумовуючи, бачимо, що категорії "громадяни" та "інститути громадянського суспільства" наділені державою правосуб'єктністю, вони є

невід'ємною частиною системи, за допомогою якої формується та реалізується державна політика.

З іншого боку, громадськість складається з небайдужих громадян та організацій неприбуткового сектору і не має власної чіткої правової ідентичності.

Для того, щоб інститути громадянського суспільства могли вільно самостійно реалізовувати свої ініціативи та здійснювати діяльність, спрямовану на реалізацію суспільних інтересів громадян, обсяг державної влади має відповідати таким умовам: держава не повинна втручатися в певну діяльність, якщо вона здійснюється в межах правового поля (тобто правове поле захищає певні сфери свободи громадян від державного втручання, держава не порушує ці захисти).

2. Досліджено сучасні підходи з позицій їх трактування до вивчення процесів та модернізації суспільного життя.

Існують різні версії модернізації. Органічна модернізація базується на 500-річних знаннях про те, як західноєвропейські суспільства змінюються та адаптуються з плином часу. (XV-XIX століття). Ця модель є унікальною, оскільки враховує одночасне виникнення обставин та інструментів модернізації, що є реакцією на соціально-економічний тиск, спричинений буржуазними революціями, класовою боротьбою та релігійними війнами. Швидке формування середнього класу як соціальної основи демократії, юридичне закріплення інституту приватної власності, зростання громадянського суспільства, яке регулювало ступінь втручання держави в різні сфери суспільного життя, були необхідними умовами для успішної модернізації цих країн. Західноєвропейські країни змогли розвинути свою економіку і сформувати сучасні політичні та правові інститути протягом кількох століть. Ці інститути сьогодні забезпечують дотримання прав людини, розширення її свобод і продуктивне функціонування суспільства на основі заохочення, а не примусу.

Неорганічний модернізм - ще один приклад прогресу (наздоганяючий). На відміну від Західної Європи, де поступовий перехід відбувся у XVIII-XIX

століттях, такі країни, як Японія, Бразилія, Аргентина та інші, дотримувалися парадигми "неорганічних" зрушень у своєму розвитку. У цій моделі сильний вплив політичних чинників і авторитаризм влади, якій відводиться роль лідера модернізаційних процесів, з лишком компенсують відсутність розвинутого ринку, громадянського суспільства і верховенства права. Тому єдиним альтернативним результатом цієї моделі є превалювання політичного змісту над економічним, що має на меті легітимізацію політичного режиму як по горизонталі, так і по вертикалі, підвищення ефективності діяльності підпорядкованих йому інститутів, досягнення консенсусу у відносинах між правлячою елітою та опозицією з метою обмеження потенціалу виходу суспільних процесів з-під контролю. Цей аспект неорганічної модернізації сприяє подальшому погіршенню умов життя і зростанню соціальних заворушень у країнах, де політичні суперечки тягнуться роками.

З огляду на це, при спробі з'ясувати роль інститутів громадянського суспільства у формуванні ідеології модернізації на сучасному етапі соціального розвитку українського суспільства можна виокремити наступні закономірності.

1. Інститути громадянського суспільства відіграють активну роль у формуванні державної політики, яка спрямована на пошук шляхів вирішення нагальних проблем, що стоять перед суспільством. Ця процедура здійснюється за участі науковців, створення аналітичних центрів, опитувань громадської думки, громадських слухань. Таким чином, потенціал громадянського суспільства залучається до процесу пошуку рішень політичних викликів.

2. Інститути громадянського суспільства просувають ідеали належного громадянства, встановлюють рамки для застосування ідеологічних стандартів та мають позитивний вплив на суспільство в цілому.

3. Створення інститутів громадянського суспільства, які не потребують прямих дій з боку держави і знаходяться в безпосередній близькості до громади, сприяє вирішенню існуючих суперечок і потенційних конфліктів. Розробка оптимальної державної стратегії виграє від використання різноманітних методів, які можуть бути застосовані для вирішення соціальних питань.

3. Досліджено комплекс системи процесу самоорганізації громадянського суспільства в умовах демократизації України.

В Україні важко уявити будь-яку модернізацію без одночасного забезпечення політичної, соціальної/економічної та правової стабільності в суспільстві. Від того, які засоби та механізми стабілізації будуть обрані, залежатиме, якими темпами Україна буде модернізуватися, чи створить вона постіндустріальне суспільство і таким чином увійде в русло світового розвитку, чи змінить потворний, деформований ринок, створений за зразком більш відсталих країн, та укорінити державно-бюрократичну орієнтацію. Обидва ці результати залежать від того, чи приєднається Україна до основного потоку глобального розвитку, чи ні.

На нашу думку, одним з основних принципів взаємодії громадянського суспільства і влади в демократичних державах є підтримання постійного діалогу, результатом якого має бути співпраця, партнерство та спільне створення механізмів зміцнення національної безпеки.

Взаємовідносини між громадянським суспільством і владою пов'язані з широким спектром питань, кожен з яких дійсно продиктований соціально-економічним устроєм, філософією та існуючою політичною системою держави в цілому. Відносини також залежать, з одного боку, від форми правління і функцій державних інститутів, а з іншого - від рівня політичного розвитку громадянського суспільства (тобто, політичної та соціальної компетентності його членів), наявності організаційної інфраструктури та ефективності налагоджених механізмів взаємовідносин з органами державної влади (громадські організації, спілки, асоціації тощо), спільних інтересів та спільного бачення розвитку держави. Враховуючи всі ці та інші чинники, у науковому політичному дискурсі сформувалося чимало підходів до класифікації та характеристики як політичних систем, так і взаємовідносин між громадянським суспільством і державною владою, що ґрунтуються на демократичних засадах [28].

4. Опрацьовано специфіку реалізації волонтерських ініціатив в Україні.

Волонтерство в Україні є питанням, яке широко обговорюється в публічному просторі. Слово "волонтер" пройшло випробування в суспільстві як часом, так і результатами, і тепер його використовують як пересічні громадяни, так і представники на всіх владних рівнях.

Волонтерство як явище, контекст особистої участі у волонтерській діяльності, визнання величезного значення волонтерського руху в розвитку суспільних процесів як важливої складової громадянського суспільства зазнали суттєвих зрушень внаслідок новітніх громадянських практик українців через швидке та органічне входження цих практик у реалії повсякденного життя в Україні. Це призвело до значних соціальних змін. Однак обидва явища взаємопов'язані: з одного боку, дії українських волонтерів є прямим доказом трансформаційних системних змін, що відбуваються в середовищі громадянського суспільства, і прямим наслідком таких змін. З іншого боку, діяльність українських волонтерів є прямим результатом таких трансформацій.

А з іншого боку, через публічність своєї діяльності, постійний соціальний діалог з громадою, ефективність волонтерських послуг самі активісти безпосередньо впливають на українське суспільство, закріплюючи в його свідомості принципи відповідальності, важливості активної особистої участі в трансформаційних змінах, що відбуваються в суспільстві, а отже, і в процесах становлення української політичної нації [2].

5. Визначено тенденції розвитку волонтерської діяльності під час воєнного стану як детермінанти функціонування громадянського суспільства.

У липні 2022 року, згідно з опитуванням "Волонтерство у воєнний час", проведеним U-Report, 84,5% респондентів довіряли волонтерським групам. Щоправда, цей показник дещо знизився, але люди все ще довіряють державним інституціям. Опитування довело, що демократична форма правління в державі є прийнятною для 64% опитаних респондентів, що мешкають в Україні. Довіра громадян до інститутів громадянського суспільства зростає, але зростання

довіри обмежується кількома проблемами, які не були належним чином вирішені.

За результатами пілотажного соціологічного опитування За результатами опитування 86% респондентів стали на шлях волонтерства через бажання допомогти нужденним, 8% хочуть набути корисних соціальних і практичних навичок під час проведення волонтерських заходів, 6% розглядає волонтерство як можливість безкоштовно скористатися міжнародними та спеціалізованими програмами обміну. Жоден з респондентів не зазначив матеріальні стимули як причину волонтерства. Також, на відміну від зарубіжних країн, у нас ще не розповсюджені додаткові бонуси за волонтерство при працевлаштуванні, але вже другий рік у мотиваційних листах при вступі до ЗВО можна вказати волонтерство як додатковий з мотивів при вступі на допомагаючі спеціальності.

Найбільшим і найнезаперечнішим мотивом, щодо волонтерства і волонтерської діяльності є наближення Перемоги у війні з росією – 40% обрало цей мотив, також 40% стоїть за альтруїстичною волонтерською діяльністю. Безкоштовне набуття професійних навичок під час волонтерства обрали 6% респондентів, 8% реалізують власні ідеї у волонтерстві, 2% вирішують власні психологічні проблеми, 2% одночасно і Наближають Перемогу і вирішують власні психологічні проблеми. Респонденти намагаються прийти до нормального психологічного та психічного стану через волонтерську діяльність та посильну допомогу ЗСУ. Ще частина респондентів 2% вважають, що волонтерство для них є реалізацією власних ідей покращення життя всіх учасників громади (як постійних мешканців так і ВПО), а також набуття нових навичок громадянського лідерства.

Гіпотеза, яку ми мали довести нашим опитуванням: «Чи можуть бути волонтерство і волонтерські організації (як одні з найяскравіших представників інститутів громадянського суспільства) чинники модернізації суспільного життя. Думки респондентів розділилися.

23,6% не можуть відповісти на поставлене запитання, оскільки не знають що таке «інститути громадянського суспільства», не знайомі з їх функціями та можливостями впливу.

12,7% вважають, що волонтерство не може бути чинником модернізації суспільного життя.

63,7% вважають, що волонтерські організації та волонтерство є чинником модернізації суспільного життя. Наведемо основні можливості впливу волонтерства як інституту громадянського суспільства на суспільне життя:

- волонтерські організації та волонтери виступають в якості експертів та лідерів громадської думки з метою модернізації законодавчих актів. Досвід волонтерства дає можливість впливати на діяльність Міністерства оборони України;

- волонтерські організації як інститути громадянського суспільства виступають ініціаторами змін податкового законодавства з метою удосконалення підприємницької діяльності взагалі та соціального підприємництва зокрема;

- волонтерство є потужним засобом та рушіями позитивних змін для вдосконалення суспільного життя в громаді, завдяки волонтерству всі учасники громади відчувають відповідальність за покращення життя в громаді;

- волонтерська діяльність сприяє просвітницькій кампанії щодо зміни соціальних норм в суспільстві по відношенню до волонтерства і благодійності. Спонукає до виховання дітей і молоді з дитинства у традиціях безоплатної допомоги іншим;

- волонтерські організації та громадські організації є ресурсом, що продукують інноваційні підходи до вирішення проблем, які виникають в суспільстві;

- волонтерські організації посилюють соціальну відповідальність та громадянську позицію населення.

Отже, гіпотеза, що «волонтерські організації та волонтерство є чинником модернізації суспільного життя» доведена.

Поряд зі створенням теоретико-методологічних засад взаємодії громадянського суспільства і влади, в центрі уваги українського політичного дискурсу перебувають більш конкретні труднощі комунікації між цими державними суб'єктами. Ці проблеми є неминучим продуктом часу, протягом якого на зміну тоталітарному правлінню прийшла "держава суспільного діалогу". Тому становлення громадянських інститутів, налагодження ефективної взаємодії з органами державної влади, імплементація демократичних цінностей на шляху до євроінтеграції - ці завдання мають стати спільною метою суспільства і влади [28].

Розвиток громадянського суспільства та продуктивна взаємодія його організацій з органами державної влади є вкрай важливими в контексті захисту національних інтересів України. Особливо це стосується досягнення тих зовнішньополітичних цілей, які пов'язані з реалізацією європейського вектору розвитку, однією з яких є покращення стану внутрішньої безпеки в Україні, що є одним із стратегічних пріоритетів.

Саме тому ігнорування необхідності модернізації суспільства є неприпустимою помилкою і стратегічним прорахунком у сучасному світі, коли безпрецедентна глобалізація і стрімкі темпи науково-технічного прогресу загрожують долі кожної країни, що розвивається, і чим раніше держава визначиться з напрямком модернізації і створить для цього необхідне підґрунтя, тим більша ймовірність того, що вона зможе успішно завершити цей процес.

Чим раніше держава визначиться з напрямком модернізації та забезпечить функціональну основу для реалізації необхідних програм, тим більша ймовірність того, що вона успішно завершить цей процес, не залишившись на узбіччі історії світової цивілізації. Важливо обережно підходити до залучення ідеологів класичної теорії модернізації та її різновидів при виробленні прогресивних поглядів на засоби і цілі модернізації суспільства. Важливо не допускати використання застарілого стереотипу "вони нас модернізують" і замінити його на "ми модернізуємо себе", а також визнати, що найбільш

ефективним шляхом суспільних перетворень є одночасна модернізація політичної, економічної, соціальної та культурної сфер.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітичний звіт за підсумками дослідження стану соціального капіталу в громадах України та умов для його формування і розвитку / Асоціація сприяння самоорганізації населення, Міжнародний фонд «Відродження», Одеський інститут соціальних технологій. URL: http://www.niss.gov.ua/public/File/2018_table/0427_zvit.pdf (дата звернення: 17.05.2023)
2. Аналіз діяльності Національного інституту стратегічних досліджень США. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/analiz-ukrayinskoho-volonterstva-naosnovi-metodolohiyi-novykh-sotsialnykh>
3. Барановський Ф. Вплив громадянського суспільства на процес європейської та євроатлантичної інтеграції: Український контекст // Наукові записки Інституту політичних і економічних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України - № 3 (89). - С. 201.
4. Булик О. Стратегія відновлення економіки України після війни [Електронний ресурс] / Оксана Булик // Економіка та суспільство. – 2023. – № 48.
5. Войтенко Т. О. Громадянське суспільство в Україні: аналіз соціального конструювання, - Войтенко Т. О. Гончарук О. С., Привалов Ю. О. Упорядник збірника наукових статей Юрій Саєнко. С. 69, К.: Стилос. 2002.
6. Гаджиєв К. Громадянське суспільство і правова держава // Світова економіка і міжнародні відносини. - 1991. - No. 9. - Р. 7
7. Геєць В.М., Семиноженко В.П. Інноваційні перспективи України. – Харків: Константа, 2006. – 272 с.
8. Газуда, Л. М. Громадські організації як "третьій сектор" економіки / Л. М. Газуда, В. Є. Слюсаренко // Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Економіка / В.П. Мікловда, М.І. Пітюлич, Н.М. Гапак. – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2011. – Вип. 2 (34). – С. 77–84.
9. Грузд, М. В. "Участь інститутів громадянського суспільства в становленні держави соціального добробуту. «Право та державне управління»,

[Електронний ресурс] / М. Hruzd // Law and public administration. – 2019. – Т. 2, № 1. – С. 182–188.

10. Дворецька Г. В. Соціологія Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2001.

11. Про волонтерську діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 19.04.2011 р. № 3236-VI : станом на 31 берез. 2023 р. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> (дата звернення: 05.05.2023). – Назва з екрана.

12. Зеленко Г. І. Інституціоналізація громадянського суспільства в постсоціалістичних країнах (на прикладі країн Вишеградської четвірки та України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора політ. наук за спец. 23.00.01 "Порівняльна політологія" / Г. І. Зеленко: Порівняльна політологія та міжнародні відносини] [Зеленко Г. І. Інституціоналізація громадянського суспільства в пост Київ, Україна: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2007. 23.00.02 - політичні інститути та процеси.

13. Конституційне право України: підручник / О.В. Совгиря, Н.Г. Шукліна; М-во освіти і науки України - К.: Юрінком Інтер, 2008. 632 с., с.275

14. Конституція України [Електронний ресурс] : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 05.06.2023). – Назва з екрана.

15. Костенко А. М. Роль інститутів громадянського суспільства в контексті євроінтеграційних процесів України. – Кваліфікаційна праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» (052 – Політологія). – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, МОН України, Чернівці, 2020.

16. Купрій В.О. Організації громадянського суспільства як суб'єкти вироблення державної політики : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.01 –

теорія та історія державного управління. – Національна академія державного управління при Президентові України. – Київ, 2007. – С. 7.

17. Лібанова Е.М. Модернізація економіки України в контексті соціальних викликів / Е.М. Лібанова // Демографія та соціальна економіка. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАНУ, 2011. – № 1(15) – С. 24–38.

18. Пилипенко Л. КОНЦЕПЦІЇ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ [Електронний ресурс] / Любомир Пилипенко, Наталія Позняковська // Mechanism of an economic regulation. – 2023. – № 1(99). – С. 121–127. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32782/mer.2023.99.19> (дата звернення: 05.05.2023). – Назва з екрана.

19. Ридванський, М. В., А. В. Гостев, and А. В. Гапон. “THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF THE INSTITUTIONAL MODERNIZATION OF THE SOCIO-ECONOMIC SYSTEM UNDER THE FUNCTIONING CONDITIONS OF AN UNOBSERVED ECONOMY”. *Scientific notes of Lviv University of Business and Law*, no. 36 (March 30, 2023): 189-195.

20. Мельник Н.В. Взаємодія інститутів громадянського суспільства з органами державної влади. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2015. № 3. С. 17–25., с. 17

21. Про прийняття за основу проекту Закону України про громадські організації [Електронний ресурс]: Постанова Верхов. Ради України від 17.05.2011 р. № 3370-VI. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3370-17#Text> (дата звернення: 05.05.2023). – Назва з екрана.

22. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики [Електронний ресурс]: Постанова Каб. Міністрів України від 03.11.2010 р. № 996: станом на 15 верес. 2022 р. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-п#Text> (дата звернення: 05.05.2023). – Назва з екрана.

23. Суржинський М.І. Інститут громадянства України: Конституційно-правовий аспект / М.І. Суржинський. - К.: Наукова думка, 2011. - С. 17
24. Сучасна політична лексика: Енциклопедичний словник-довідник / за ред. Н. Хоми - Львів: "Новий Світ-2000, 2015. - Р. 61
25. Шевченко О. РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ В ПЕРІОД ВІЙНИ [Електронний ресурс] / Олександр Шевченко // Наукові перспективи (Naukovì perspektivi). – 2023. – № 1(31). – Режим доступу: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-1\(31\)-200-209](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-1(31)-200-209) (дата звернення: 05.05.2023). – Назва з екрана..
26. Щедрова Г. П. Громадянське суспільство і політична культура: теоретичні та прикладні аспекти: монографія / Галина Петрівна Щедрова - К.: Ельтон-2, 2009. - Р. 20-22
27. Щедрова Г. Чинник довіри як інструмент політичних технологій. Гілея: науковий вісник. 2020. Вип. № 154 (3). С. 335–341.
28. Якименко Ю. Громадське суспільство в Україні : основні характеристики / Ю. Якименко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/upload/yakymenko_civic_society_2004.pdf.
29. Офіційний сайт Міжнародної неурядової організації Freedom House. URL: <http://www.freedomhouse.org> (дата звернення: 17.05.2023).
30. Офіційний сайт The Economist Intelligence Unit (EIU). URL: <http://www.eiu.com> (дата звернення: 18.05.2023).
31. Офіційний сайт Агентства США з міжнародного розвитку (USAID). URL: <http://www.usaid.gov> (дата звернення: 18.05.2023).
32. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 17.05.2023).
33. Democracy Index 2022 Frontline democracy and the battle for Ukraine <https://www.eiu.com/n/campaigns/democrasy-index-2022/>
34. Сайт Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. URL: [http:// www.razumkov.org.ua](http://www.razumkov.org.ua) (дата звернення: 07.04.2023)

35. Thorson T. L. History of Political Theory / Thomas L. Thorson, George H. Sabine. – [S. l.] : Oxford & IBH Publishing Company Private, Limited, 2018.